

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2025

ISSN 0015-248X (print)
ISSN 2670-2541 (online)

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Ann-Charlotte Palmgren, Ansvarig chefredaktör
Lina Metsämäki, Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Andreas Häger
Edvard Johansson
Nina Kivinen
Kristina Malmio
Björn Vikström
Mats Wickström
Mia Åkerfelt

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Jutta Ahlbeck
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Eetu Kejonen
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg
Lina Metsämäki
Ann-Charlotte Palmgren

Formgivning

CheckPoint Oy

Tryckning

Oy Nord Print Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktidskrift@abo.fi
Prenumerationer: pre-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Stiftelsen för Åbo Akademi,
Svenska Kulturfonden, Amos Anderssons fond, Stiftelsen Emilie
och Rudolf Gesellius fond för filantropiska och kulturella ändamål,
William Thurings Stiftelse, Kommerce-rådet Otto A. Malms
Donationsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse.

Innehåll 5/2025

Förord

Ann-Charlotte Palmgren

Att läsa, se och tolka vår omvärld 5

Kollegialt granskade artiklar

📖 *Julia Tidigs*

Dynamiska former för meningsskapande.
Flerspråkighet, översättning och läsarens arbete
i Adrian Pereras roman *Mamma* 7

📖 *Laura Hellsten*

Nordlydskatedralen i Alta. En kritisk granskning
av föreställningsrymder som bidrag till
avkolonisering av teologi 31

Essäer

Elisabeth Tegelberg

Den politiska biografien i Frankrike – en spegel av
fransmännens presidentbild 57

Kjell Andersson

Det mänskliga ögat kontra det maskinella. Debatten om
finländsk konstfotografi under 1920- och 1930-talen 65

Granskaren

Alexander Rancken

Att tala om andra – ord, normer, attityder och känslor 79

Mats Wickström

Syntesernas syntes – Finlands svenska
historia sammanfattat i en bok 82

Att läsa, se och tolka vår omvärld

I detta nummer samlas två kollegialt granskade artiklar, två essäer och två recensioner. Medan recensionerna berör vetenskapliga verk om språk och normer samt Finland svenska historia, behandlar de andra texterna flerspråkighet i Adrian Pereras roman *Mamma*, teologiska föreställningsrymder och dekolonialisering med Norrskenskatedralen i Sápmi som fallstudie, politiska biografier om franska presidenter samt debatten om konstfotografi i Finland under mellankrigstiden. Vid en första anblick ter det sig som om ämnena är spretiga. Det är inte konstigt i sig, eftersom det är fråga om ett öppet nummer där texterna inte valts för att skapa en enhetlig helhet som för ett temanummer. Under arbetet med numret har möjliga beröringspunkter ändå skymtat. En möjlig gemensam nämnare är strävan att öppna upp för nya läsningar. En annan möjlighet är fokus på meningsskapande i kulturella rum. Genom litteraturteoretiska, dekoloniala, politiska och estetiska perspektiv belyser författarna hur kulturella uttryck både speglar och påverkar vår förståelse av världen. De visar hur rum, vare sig de är byggda, skrivna, politiska eller visuella, fungerar som arenor för gemenskap, makt och motstånd. Tillsammans bildar texterna en mångfacetterad helhet som uppmuntrar till reflektion över hur vi läser, ser och tolkar vår omvärld.

Den första kollegialt granskade artikeln är skriven av litteraturvetaren Julia Tidigs. Tidigs undersöker hur former av litterär flerspråkighet och översättning fungerar som litterära verkningsmedel. Den finlandssvenska författaren Adrian Pereras roman

Mamma (2019), som är i blickfånget, beskrivs som en dialogtät och ovanligt flerspråkig roman där översättning och relationer är centrala teman.

Teologen Laura Hellsten är skribent till den andra kollegialt granskade artikeln. Norrskenskatedralen i Sápmi analyseras av Hellsten med målet att undersöka vad de evangeliskt-lutherska kyrkorna kan lära sig om sitt eget teologiska arv. Begreppen dekolonialiserande praktiker, teologisk föreställningsrymd och samisk teologi används för att analysera relationen mellan landskap och kyrkobyggnad.

I den första essän diskuterar Elisabeth Tegelberg den politiska biografien i Frankrike och Tegelberg poängterar att dessa biografier innehåller både fakta, analyser och tolkningar. Fokus i essän ligger särskilt på det mycket stora antalet biografier om Emmanuel Macron. Biografierna beskrivs av Tegelberg som speglar av fransmännens presidentbild.

Essän som följer är skriven av Kjell Andersson och diskuterar debatten om finländsk konstfotografi under 1920- och 1930-talen i tidskrifterna *Tulenkantajat* och *Valokuvauus*. Perioden har karakteriserats som både piktorialistisk och modernistisk och Andersson diskuterar särskilt en debatt mellan Eino Mäkinen och Martti Pesonen.

Med detta potpurri av texter önskar jag en fin läsning.

Ann-Charlotte Palmgren
Åbo, 20.8.2025

⇒ Dynamiska former för meningsskapande. Flerspråkighet, översättning och läsarens arbete i Adrian Pereras roman *Mamma*

Julia Tidigs

Skönlitterära texter som präglas av växling och samspel mellan flera språk bjuder in sina läsare till ett arbete som med nödvändighet inbegriper översättning. Dessa översättningsprocesser kan ske mellan olika språk på baksidan eller mellan texten och läsaren – och hur dessa processer tar sig uttryck förändras med läsarna och deras olika språkliga utgångspunkter. I denna artikel undersöker jag hur former av litterär flerspråkighet och översättning fungerar som litterära verktygsmedel: hur de är en oupplöslig del av en romans berättarperspektiv, av romanens sätt att bygga upp sin språkliga värld och centrala tematik, samt hur de bjuder in läsarna till ett tolkande arbete.

Den finlandssvenska författaren Adrian Pereras (f. 1986) roman *Mamma* (2019) är en ovanligt flerspråkig text. Romanen är dialogtät, och dialogen är fyrspråkig, med svenska, engelska, finska och transkriberad singalesiska. I *Mamma* förekommer även två former av text som är ovanliga i romaner: dels kommenterande fotnoter, dels ett omfattande appendix som översätter bokens fyrspråkiga dialogpartier till enspråkigt standardsvensk form. Genom sin omfattande flerspråkighet parad med dessa former av översättning lämpar sig

Mamma ypperligt för en utforskning av översättningens möjligheter som litterärt verkningsmedel.¹

Flerspråkigheten aktiverar översättningsprocesser i läsningen, något som både förstärks och kompliceras av fotnoterna och appendixet. Utöver detta är översättning även ett centralt tema i *Mamma*. En stor del av dialogerna kretsar kring karaktärernas svårigheter att förstå varandra: på grund av bristande språkkunskaper, misstro eller fördomar. I min undersökning av översättningsstrategiernas litterära verkan är friktionen mellan romanens tematiska behandling av språk och kommunikation å ena sidan, och de översättningsstrategier som visas upp å andra sidan, viktiga. De vägledande forskningsfrågorna lyder: Hur kan noter och appendix förstås som litterära verkningsmedel? Vilken dynamik råder mellan textens flerspråkighet och fotnoternas samt appendixets översättningar, och hur bidrar den till gestaltningen av romanens centrala tematik? Hur influerar flerspråkigheten och översättningsformerna läsarens tolkningsarbete? Jag kontextualiserar även *Mammas* flerspråkighet och översättningsformer i relation till en långvarig diskussion om finlandssvenskt litteraturspråk. I förlängningen vill jag visa hur översättningsformer som fotnoter och glossarier kan förstås som dynamiska textformer för litterärt meningsskapande. Min studie utgör således ett bidrag till den litterära flerspråkighetsforskningen, särskilt till diskussionen kring översättning och läsares interaktion med flerspråkiga texter.

Efter en presentation av mina teoretiska utgångspunkter vänder jag mig till Pereras roman och visar hur först textintern översättning och sedan fotnoter bidrar till gestaltningen. Därefter behandlar jag appendixet, och avslutningsvis diskuterar jag romanens efterord och hur romanens översättningsstrategier kan förstås inom ramen för de språkliga krav som har ställts på finlandssvensk litteratur.

---

1 *Mamma* är första delen i den romantrilogi som Perera fortsatte med *Pappa* (2020) och avslutade med *Alla mänskorna ha problemen* (2023). Fotnoterna och appendixet återkommer inte i dessa romaner utan är unika för *Mamma*, varför min undersökning begränsar sig till den första romanen. I en tidigare studie (Tidigs 2021) undersöker jag hur Perera i *Mamma* och *Pappa* problematiserar begreppet modersmål samt vad det för med sig av enspråkighetsnormativa föreställningar om kompetens, språklig äganderätt och anknytning. Jag har även undersökt litteraturkritikernas diskussion av flerspråkigheten i *Mamma* (Tidigs 2022).

Teoretiska utgångspunkter:

Litterär flerspråkighet, översättning och läsarnas arbete

Översättning är en ofrånkomlig aspekt av litterär flerspråkighet och har diskuterats ur en mängd synvinklar inom översättningsforskning och litterär flerspråkighetsforskning (se till exempel Knauth 2011; Klinger 2015; Monticelli et al. 2023). Frågan om läsaren, eller snarare *läsare* med olika språkkunskaper, har likaledes en tradition inom forskningsfältet (se Tidigs & Bodin 2020). Visserligen kan översättning betraktas som en ofrånkomlig aspekt av all kommunikation, men genom att flerspråkiga texter explicit arbetar med gränser mellan olika språk som litterärt verktygsmedel, aktualiseras frågan om översättning med nödvändighet. Översättning mellan språk kan ske på en mängd olika vis inom textens ramar, men även mellan flerspråkig text och läsare, på olika sätt och i olika grad beroende på de språk läsaren behärskar. Inte minst har den flerspråkiga textens översättningsaspekter *litterär* betydelse – till exempel för karaktärgestaltning och berättarperspektiv men också för hur läsarens tolkningsarbete med texten tar sig uttryck.

Det finns många former av översättning inom ramen för den flerspråkiga texten (se Tidigs 2014, 59–61; 279–286). En gloslista eller ett appendix med översättningar kan tillfogas texten, som hos Perera. Översättningar kan placeras i fotnoter eller parenteser, och kan även ske genom att till exempel en främmandespråklig replik upprepas på textens huvudspråk inne i repliken, av berättaren, eller av en annan karaktär (se Hansen 2020). Betydelsen av en främmande replik kan även framgå av kontexten.² Textinterna översättningsaspekter påverkan på flerspråkiga texters subversiva eller politiska potential har diskuterats flitigt sedan litterär flerspråkighet slog igenom som forskningsområde i anknytning till postkolonial litteraturforskning från 1970-talet och framåt (för en sammanfattning samt problematisering av diskussionen, se Tidigs 2014, 59–61). Översättning till exempel i form av gloslistor har ibland betraktats som en strategi som minskar den flerspråkiga

---

2 Ytterligare en aspekt av litterär flerspråkighet och översättning är översättningen av flerspråkiga texter till andra språk, och vilka språkstrategier som översättaren då har till sitt förfogande. Se till exempel Grutman 2006, Grüning 2011, Beebe 2012, 21–24, Klinger 2015 samt Tidigs 2025.

textens politiska potential, bland annat genom att den enspråkiga läsaren inte konfronteras med det faktum att texten, genom icke översatta element, exkluderar hen från en privilegierad läsarpublik. Exempelvis menar Lourdes Torres (2007, 78) att lättigenkännliga ord och ord som ackompanjeras av översättningar tillgodoser den enspråkiga läsaren och inte ifrågasätter enspråkighetsnormen. Denna binära syn på den politiska laddningen hos översatt och icke-översatt litterär flerspråkighet är problematisk eftersom den inte tar hänsyn till översättningens komplexitet och kontextens föränderlighet. Inom nyare postkolonial litteraturforskning betonar Simona Bertacco (2023, 135) tvärtom att översättning och flerspråkighet inte är motsatta utan intimt förbundna och samverkande praktiker i både skapandet och läsningen av litteratur.

Ett par nyanseringar är centrala i fråga om översättningsstrategier av litterär flerspråkighet. För det första är det inte en fråga om antingen eller, utan snarare om grader av översättning. Översättningar kan dölja vissa betydelser hos ett ord, vara partiella utan att detta meddelas läsaren, och snarast ses som ett spel *mellan* språk (Tidigs 2014, 59–61, 279–286). För det andra får varken de språk som översättningen inbegriper eller de språkgränser som översättningen överskrider tas för givna. Översättningsvetaren Naoki Sakai (2009, 84) har betonat översättningens processuella och performativa karaktär: "translation is not only a border crossing but also and preliminarily an act of drawing a border, of bordering". Översättning som *bordering* innebär en process där den språkliga gränsen upprättas och befästs i och med att den överskrids: ingen översättning utan en språklig skillnad som manifesteras genom att överskridas (Sakai 2009, 82–83). I litterär flerspråkighetsforskning har det engelska begreppet *bordering* använts för att beskriva läsares arbete med språklig skillnad (se Tidigs & Huss 2017; Kauranen et al. 2020). Här ses flerspråkighet inte enbart som en *a priori*-egenskap hos texten utan som något som aktualiseras i läsningen, på olika sätt av olika läsare i deras tolkningsarbete: "readers partake in the bordering processes of multilingualism, not only in distinguishing between languages, but also in recognizing different kinds of language, and the distinctions between languages and noise" (Tidigs & Huss 2017, 229). Översättning som *bordering* blir synligt och konkret i min analys av *Mammas* appendix.

Flerspråkiga texter arbetar med språkgränser, men hur synliga gränserna är varierar med textens läsare. Frågan om vilken den flerspråkiga textens målgrupp är har diskuterats länge (se till exempel Tidigs 2014; Kleveland 2017, 46–51; Tidigs & Huss 2017, 211–215; Tidigs & Bodin 2020), också i anslutning till hur främmande element i texten översätts eller förklaras. Flerspråkighet påverkar hur begriplig texten är för sina läsare, men frågan är långt mer komplicerad än att den främst skulle rikta sig till de läsare som behärskar alla textens språk. I stället har nyare forskning lyft fram hur flerspråkiga texter bär på betydelse också för läsare som *inte* förstår allt, om inte annat för att flerspråkigheten verkar främmandegörande (se till exempel Tidigs & Huss 2017, Nykvist 2020, Bodin 2020). Såsom Anne Karine Kleveland (2017, 32) har betonat i en studie av litterär flerspråkighet i norsk litteratur är läsaren delaktig i översättningsprocessen, och viktigt att komma ihåg är att översättning inte bara är en fråga om avkodning utan om ett multisensoriskt arbete som tar sig olika uttryck hos olika läsare (Tidigs & Huss 2017, 211). Dessutom är läsarens språkkunskaper inte statiska, och flera forskare har lyft fram texter som genom sin flerspråkighetspraxis involverar läsaren i en lärandeprocess (se Kleveland 2020; Nykvist 2020; Walkowitz 2015, 39; Bertacco 2023, 145). *Mamma* kan betraktas som ett exempel på *född översatt* (*born translated*) litteratur i Rebecca L. Walkowitz' bemärkelse, det vill säga litteratur som "approaches translation as medium and origin rather than afterthought" (Walkowitz 2015, 3–4) och där översättning "functions as a thematic, structural, conceptual, and sometimes even typographical device" (4).

Kleveland (2017, 47) har lyft fram behovet av att värdera olika läsarpositioner i den flerspråkiga texten, så att inte bara forskarens egen språkliga position, eller läsare med kompetens i alla textens språk, tas i beaktande. I min analys av Pereras roman tar jag hänsyn till hur romanen kommunicerar på olika vis till läsare med olika språkkunskaper, och vilken lärandeprocess romanen engagerar sina läsare i beroende på hur de väljer att förhålla sig till noterna och appendixet. Detta sker dock inte i syfte att förutse olika bestämda läsvägar, utan snarare för att visa på hur den flerspråkiga texten kan sporra läsare till tydande och tolkande arbete som kan ta sig olika uttryck.

Mamma innehåller inte bara översättning utan skildrar även översättning. Romanens huvudperson, lågstadiepojken Tony, bor på en tvåspråkig ort med sin mamma Constance som flyttat till Finland från Sri Lanka och arbetar på fabrik. Hon och Tonys finlandssvenska pappa Reidar är fränskilda och relationen präglas av kommunikationsproblem. Tonys lojalitet med båda föräldrarna riskerar att slita honom itu och han är tillbakadragen och tyst. När Tony talar är det svenska med pappan och i skolan och engelska och svenska hemma med mamman (som även talar lite finska). Constance har inte lärt Tony sitt modersmål singalesiska men han hör språket när hon talar med släktingar, och vill lära sig det.

Romanen *Mammas* fyrspråkiga dialog ackompanjeras inte av regelrätta översättningar i form av till exempel upprepning eller förklaringar från berättaren – något som hade brutit med barnperspektivet där Tony är fokalisator. Trots detta är texten inte fri från översättning. Romanen igenom tilldelas Tony motvilligt en översättar- och tolkroll mellan sin mamma å ena sidan och sin pappa, bekanta, sjukvårdspersonal eller polisen å den andra. Genom Tonys ofta misslyckade försök att översätta förses läsarna med en del översättningar av främmande uttryck. Översättning sker också mellan karaktärer, som i en scen där Tony försöker förstå singalesiska, och Constance till slut går med på att översätta:

”Vad är mata och karé?”

”What? What, 'mata och' what? Mata okkaare dänenava? Is that it? Who said that?”

”Du sa.”

”Mata okkaare dänenava means I'm going to vomit.”

”And mata epa?”

”I don't want.” (Perera 2019, 91)

I scener som denna byggs översättning in i dialogen, där den är meningsfull för karaktärerna och berättelsen. Här lär sig Tony, och med honom läsaren. Gemensamt för Tony och de läsare som inte kan singalesiska är att de får ta Constance på orden.

Ett annat slags översättning av singalesiskan sker dock redan i romantexten i och med att språket konsekvent är transkriberat: i stället för sinhala, som språket normalt skrivs med, framträder

singalesiskan på latinskt alfabet och med riklig förekomst av de skandinaviska bokstäverna ä och ö. Även om de singalesiska ordens innebörd inte översätts (med undantag för scener som den ovan), utgör transkriberingen ett slags översättning av språkets materiella kvaliteteter, dess ljudbild (se Bodin 2020, 200–201). Läsare som inte förstår singalesiska och inte kan läsa sinhala får åtminstone *höra* hur språket låter, och försätts på så vis i samma situation som Tony.

Fotnoterna som tolkningsarena

Mamma innehåller 85 fotnoter, de flesta i direkt anslutning till repliker på andra språk än svenska eller på så kallat ”bruten” svenska (för en problematisering av begreppet, se Huss & Tidigs 2023), något som skapar en förväntan på att de ska översätta eller förklara dessa uttryck. Som texttyp har fotnoten en stark förankring i vetenskaplig litteratur där den tillhandahåller förklaringar, källhänvisningar eller översättningar; noten förknippas med expertis och tillförlitlig kunskap. Att påträffa fotnoter i skönlitteratur är ovanligare men förekommer, också i anknytning till litterär flerspråkighet. I äldre litteratur är fotnoten ofta ett utrymme för författaren att översätta, guida sina läsare och (indirekt) visa på sin egen expertis och språkliga kompetens (se Tidigs 2014, 155–157, 162), medan nyare verk, såsom författaren Junot Díaz roman *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao* (2007), ger exempel på mer okonventionell fotnotsanvändning där fotnoterna introducerar ett annat perspektiv i skildringen. I *Mamma* anspelar Perera på den vetenskapliga fotnotskonventionen och förväntningarna på objektivitet, information och pålitlighet – samtidigt som han bryter mot den. Som jag visar i det följande utför noterna en mängd uppgifter av litterär betydelse och förhåller sig till översättning på flera nivåer.

Slående hos noterna är att de för in Tonys röst i romanen. I romantexten är Tony fokalisator men berättaren är heterodiegetisk; läsaren ser och hör det Tony ser och hör men får inte ta del av Tonys egna ord och tankar. Noterna berättar vad Tony faktiskt tycker och tänker och utgör därmed ett slags översättningar av hans stumma beteende. De upprättar ett gemensamt utrymme för Tony

och läsaren, där läsaren får veta sådant om honom som romanens vuxenkaraktärer inte får.

Noterna visar inte bara upp Tonys egen vilja, de visar också hans känslor, även sådana han inte själv kan artikulera. När Constance blir akut sjuk hör ingen av de vuxna – pappan, läkaren eller ambulanspersonalen – Tonys panik, men läsaren får göra det i noterna där Tony gång på gång frågar: "Var är pappa?"; "Var är pappa? Varför är pappa inte här?" (Perera 2019, 35–37). Kontrasten mellan vad romanens vuxna hör och vad läsaren får veta blir skarpare av att Tony just då är försatt i en omöjlig position där han förväntas tolka mellan läkaren som talar finska och bruten svenska och engelska, och Constance som jämrar sig på singalesiska och engelska. Ett stressat barn försätts i en tolkroll samtidigt som de vuxna omkring honom inte kan tolka hans ångest och panik alls – och detta förmedlas genom noterna, som därmed utgör verktyg i gestaltningen av översättningsproblematiken.

Noterna visar ofta upp starka känslor (se till exempel Perera 2019, 119, 124), samt hur Tony upplever sig utsatt för vuxnas vilja. Upprepade gånger berättar noterna att Tony känner sig underskattad, missförstådd och inte lyssnad på: "Hon tror inte jag vet att hon inte vill" (Perera 2019, 27), "Han talar som om jag var ett barn. Jag är inget barn" (97), "Hon lyssnar aldrig på mig" (106).

Noterna relaterar på olika vis till de textpassager de är placerade intill. I en liten del av fallen erbjuder noten en någorlunda ordagrann översättning av en icke-svenskspråkig replik, men oftare spelar de olika texttyperna mot varandra på ett mer komplext sätt. I många fall inleds noten med en översättning eller förklaring av det enligt Tony centrala innehållet, för att följas av Tonys tolkning eller minnen, som när Constance berättar om sin uppväxt: "Hon säger att de bodde i bergen först, nära Nuvarelia. Berget är jättestort med dimma och regnbågar. Sen flyttade de till Colombo och byggde ett hus. Det har röda golv och dörren är aldrig stängd och det finns glas på muren och stora järngrindar. Jag har varit där en gång. Vi hade nät runt sängen och fläkten på hela tiden" (Perera 2019, 95).

När endast delar av en passage översätts kan det bero på att Tonys egna tankar och associationer tar över, men också på att han inte förstår och förmår översätta. Detta blir tydligt i fråga

om finska inslag. När en polis säger "Istukaa siihen. Joku tulee jossain vaiheessa hakemaan teidät" (ordagrant "Sätt er här. Någon kommer så småningom och hämtar er") lyder noten: "Sitta. Polisen säger att vi ska vänta här", eftersom det är den del av repliken som Tony förstår (Perera 2019, 166). Men ibland förstår läsaren att Tony utelämnar information för att han inte vill ta in den, för att den är smärtsam, som när någon talar negativt om hans pappa och noten lakoniskt sammanfattar: "De talar om pappa" (122; se även 70).

Noterna leder till ett slags bifokalt läsande där läsaren kontinuerligt rör sig mellan romantext och not, mellan skeendena som skildras och Tonys tolkning av dem. Läsaren får kunskap om Tonys tankar och känslor, men också om att han ofta missförstår vad vuxna säger. När Constance försvarar sig mot ex-makens anklagelser om att hon inte tog hand om Tony som nyfödd och lyfter fram att Reidar visserligen skötte Tony men var "frustrate", hör Tony i stället att hon säger "att pappa inte älskar mig" (Perera 2019, 68).

Sammantaget visar noterna upp det som är viktigt för Tony och hans arbete med att förstå och tolka det som försiggår. I noterna framträder Tonys perspektiv, och läsaren får därmed nya perspektiv på romanens övriga karaktärer genom Tonys upplevelse av dem. Vid upprepade tillfällen kommenterar Tony även andras språk. Den allra första noten "Hon kan inte tala svenska. Allt hon säger låter dumt" (Perera 2019, 5) är Tonys omdöme om sin mammas språkkunskaper. Tony kritiserar också läkaren ("Han talar jättedålig engelska. Min engelska är bättre än hans", 36) och en familjebekant ("Varför måste jag fortsätta med det här, varför kan du inte engelska?", 122). Själv talar Tony mycket lite, men i noterna framträder han som en språkrättare av andra.

Noterna bidrar även till karaktärsgestaltningen genom att berätta om vilka språk Tony kan och inte, och är ett led i gestaltningen av den språkliga lärande- och översättningsprocess han befinner sig i. Som nämndes ovan kan Tony inte så mycket finska. Läsare som förstår finska ser också att han blandar ihop finskans "kohtaus" (anfall) med "kokous" (möte) och tror att läkaren talar om ett "Panikmöte" och inte ett panikanfall (Perera 2019, 36).

En del av noterna tillhandahåller översättningar av översättningar. I den tidigare nämnda scenen där Tony ber Constance översätta singalesiska, fortsätter översättningsarbetet i noterna.

Hon drar ner Puma-tröjan. "Ninety one? Anu eka ninety one, ne? Nittiett?"

"I don't know."

"Se? Det här nittiett. Se." Hon drar med saxen längs tejprensan, öppnar lådan och sätter sig. "Eka ett, deka två, tuna tre ..." Vätserverterna klättrar in i skärorna mellan hennes fingrar, formar en solfjäder av vassa maskinpresade kanter. "Paha fem. Som finska *paha*. Bad. Bad boys, bad boys, what you gonna do?" Hon skrattar. "Fem paha. Fem-fem tio, *dahaya*. Dahaya ten you take a plastic bag and a blue box sen du vika så här."

"Vad är mata och karé?"

"What? What, 'mata och' what? Mata okkaare dä-nava? Is that it? Who said that?"

"Du sa."

"Mata okkaare dä-nava means I'm going to vomit."⁵²

"And mata epa?"

"I don't want."⁵³

52. Hon frågar vem som sa matöchkaré fast det var hon som sa det.

53. Jag vill inte. Matöepá betyder jag vill inte.

Tonys översättnings- och tolkningsarbete fortsätter i fotnoterna.
Adrian Perera, *Mamma*, Helsingfors: Förlaget 2019, s. 91.

Här vänder sig Tony till sin mamma och ber henne översätta singalesiska "mata epa". Hon gör det till engelska som "I don't want", varpå noterna översätter fraserna till svenska: "Jag vill inte. Matöepá betyder jag vill inte." Noterna berättar om Tonys starkaste språk: även om han kan engelska översätter han till svenska. Dessutom förmedlas information om Tonys kunskaper i singalesiska genom variation i stavningen: Tonys "mata och karé" rättas av Constances till "mata okkaare" men Tony hör det som

”matöochkaré”, och ”mata epa” hör han som ”Matöepá”. (Perera 2019, 91.) Noterna visar också hur Tony ihärdigt försöker lära sig singalesiska. När han till slut vågar fråga om ordet ”putha”, som Constance ofta använder när hon talar med honom, och hon svarar ”Son. Mage putha *my son*” (Perera 2019, 115) är det noterna som visar vilken stor betydelse informationen har för Tony. Noten lyder: ”Hon säger att... Hon säger att putha betyder son”, där de tre punkterna fungerar känslöförstärkande och demonstrerar hur insikten sjunker in hos Tony. Två sidor senare, när Constance säger ”please be nice, ok putha?” lyder noten: ”Hon säger att jag ska vara snäll och son. Putha är son” (117).³

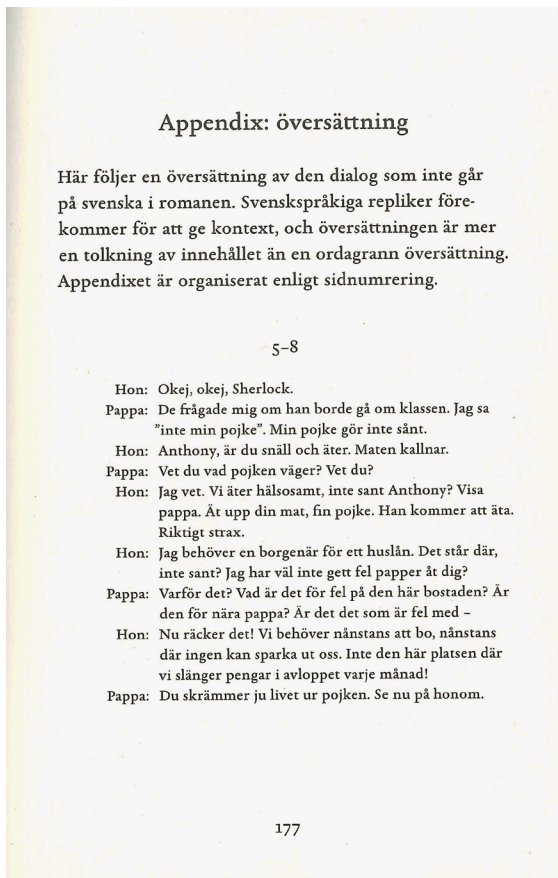
Genom bruket av noter bryter Perera mot – men spelar också på – konventionen genom att bjuda på översättningar och tolkningar – som alltid är selektiva, subjektiva, och förankrade i den egna upplevelsen. Ur litteraturvetenskaplig synpunkt blir detta betydelsefullt på flera plan. Noterna bidrar till romanens huvudtematik kring kommunikation och visar upp hur översättning är partiellt och personligt: vi översätter och filtrerar alltid skeenden genom oss själva. Samtidigt som noterna bara översätter delvis, utför de mycket annat: de sporrar läsaren att läsa bifokalt och utföra ett kontinuerligt översättande, jämförande och tolkande arbete i rörelsen mellan romantext och noter. Ofta krävs en tolkningsinsats av läsaren, och en reflektion över nottextens relation till det som huvudtexten gestaltar.⁴ Noterna visar upp översättningsprocesser som kontinuerliga och subjektiva, de bidrar till gestaltningen av alla romanens karaktärer och berättar om deras språk. I slutändan ifrågasätter fotnoterna språkgränser som det avgörande för när översättning behövs och inte, i och med att noter också förekommer i anslutning till svenska repliker. Noterna dubblar inte det som sker i romantexten – de berikar skildringen, och de nya perspektiv som de ger på skeendet är centralt för romanens huvudtematik kring tillhörighet, språk, sanning och makt (se Tidigs 2021).

---

3 Ett mindre antal noter kommenterar och översätter inte främmandespråkliga inslag utan är placerade vid svenska passager i texten. Gemensamt för dessa noter är att de för fram starka känslor som äger rum inuti Tony (se till exempel Perera 2019, 26, 33, 64).

4 Om kritikernas blandade tolkning och värdering av fotnoterna, se Tidigs 2022, 178–179.

Efter att romantexten tar slut pryds följande sida av romanens titel i vertikalt uppställda versaler, precis som på bokomslaget. På nästa uppslag tar "Appendix: översättning" vid – ett knappt 40 sidor långt tillägg som inte har utannonserats tidigare, och som inleds: "Här följer en översättning av den dialog som inte går på svenska i romanen.

Appendixet är uppställt enligt pjäskonvention och kan komma som en överraskning för läsaren. Adrian Perera, *Mamma*, Helsingfors: Förlaget 2019, s. 177.

Svenskspråkiga repliker förekommer för att ge kontext, och översättningen är mer en tolkning av innehållet än en ordagrann översättning.” (Perera 2019, 177) Appendixet åtar sig den översättnings- och förklaringsfunktion som noterna inte (helt och hållet) har utfört. Det tillför ännu ett lager av översättning till romanen, samtidigt som den inledande deklARATIONEN markerar en frihet i arbetet: ”översättningen är mer en tolkning”. Appendixets dialoger, uppställda enligt pjäskonvention med karaktärens namn⁵ följt av kolon och replik, bildar ett slags koncentrat av romanen – med luckor. I det följande analyserar jag appendixets effekter och uppmärksammar särskilt de ställen då översättningarna kommenteras av appendixets ”jag”, vilka ord och uttryck som *inte* översätts och de fall där svenska eller finlandssvenska ord översätts och kommenteras.

Appendixet är utförligt och ger sken av att översätta allt. Utöver replikerna förekommer översättningar av texter på ljudor eller videokassetter (”CHRISTMAS THINGS” blir ”Låda: Julsaker” (Perera 2019, 56–57 resp. 188), namn på tv-serier (”GUMMIBERS” blir ”VHS-kassett: Bumbibjörnarna”, 78 resp. 193) och sångtitlar (”Kulkuset” blir ”Bjällerklang”, 70 resp. 191). Namn på seriefigurer (Tiku ja Taku blir Piff och Puff,) och tv-program (Rescue Rangers blir Räddningspatrullen) översätts likaså (Perera 2019, 133 resp. 208). Appendixet översätter både långa dialogpassager där olika språk blandas och repliker bestående av ett enda ord som de flesta läsare kan antas förstå, som ”What?” till ”Vad?” (Perera 2019, 75 resp. 192). Här blir effekten humoristisk och väcker aningar om att appendixet inte bara hjälper läsaren utan även raljerar över behovet av översättning.

Appendixet förvandlar romantextens flerspråkiga dialoger till enspråkigt svenska sådana. Å ena sidan låter appendixet Constance framträda bortom sina begränsade språkkunskaper, på felfri svenska. Å andra sidan är just kommunikationssvårigheter en huvudpoäng i många av romanens replikväxlingar och när språkförbistringen översätts bort suddas också orsaken till att samtalen utspelas som de gör ut. Det blir till exempel komiskt i appendixet

---

5 Undantag är titelkaraktären, som anges som ”Hon”, inte ”Constance”, och Reidar, som anges som ”Pappa”.

när en läkare inte vet vad artär kallas: ”Läkare: För det här provet tar vi blod härifrån. Artären, vad heter det nu igen ... Artären” (Perera 2019, 187). I appendixets översättning av flerspråkighet till enspråkighet syns inte att han först tar till finska och letar efter rätt ord på svenska: ”För det här provet vi ta blod härifrån. Valtimo, mitäs se nyt ... Arteren” (Perera 2019, 37).

Appendixet översätter inte bara icke-svenska ord till svenska, utan allt som inte är neutralt språk till standardsvenska. Å ena sidan får vi som nämnt tillgång till det karaktären i fråga försöker förmedla. Å andra sidan medför appendixets homogenisering att läsare som inte förstår finska eller engelska inte får veta att personen i fråga har brutit på dessa språk, eller att uttryck är talspråkliga. Ett förenhetligande sker mellan text och appendix, som i en tillbakablick till då Constance lärde Tony alfabetet på två språk, svenska och engelska. Här signaleras de två språken ortografiskt: ”A, ei, be, bi, se si” (Perera 2019, 152). I appendixet ser det ut som om hon upprepar samma ljud två gånger: ”A, a, b, b, c, c,” (Perera 2019, 210; detta följs av ”A är apple” när Constance egentligen sa ”Ei is for apple”, 152). Scenen skildrar explicit hur Tony ges två modersmål från början, något som markeras ortografiskt. I appendixet har denna verksamhet översatts bort – samtidigt som läsaren nu tydligt kan se att a ändå är samma bokstav, oavsett språk.

De läsare som söker sig till appendixet under läsningens gång får veta sådant Tony inte vet angående singalesiska. Den passage som är så betydelsefull för Tony, när han får veta att putha betyder son, får inte alls samma laddning för de läsare som långt tidigare lärt sig av appendixet vad putha betyder. I appendixet ser replikväxlingen nonsensartad ut: ”Tony: Vad är son? / Hon: Son. Min son är min son.” (Perera 2019, 201). För de läsare som läst appendixet kommer insikten som drabbar Tony bara som en upprepning, medan de som läser romantexten först och appendixet först senare lär sig språket i takt med Tony.

Även om appendixet är ytterst utförligt finns det ord som inte översatts. Tidigare nämndes främmande inslag i noterna, men det gäller också maträtter utan svensk motsvarighet (till exempel ”murukku (*murukku* är en typ av tamilsk plockmat)”, Perera 2019, 204). Oftast gäller det dock interjektioner, främst singalesiska men även finska och engelska. I stället för att översätta med en svensk

interjektion kommenteras översättarjaget uttrycket samt att det inte översätts, och föreslår ungefärliga svenska motsvarigheter:

Hon: Anthony? Sover du inte? Anthony? Aiyoo (en interjektion som kan, beroende av kontext, ha samma funktion som äsch, aj eller till och med fungera som en svordom. Jag väljer ändå att inte översätta dyl. interjektioner.). Min son, hjälp mig är du snäll. Jag har lite mer i bakluckan. (Perera 2019, 182)

Interjektioner som Aiyoo, Ammaa eller ikée översätts inte, och när de förekommer upprepade gånger i appendixet står de okommenterade. Samtidigt förklaras de ju noggrant: "Ammaa ... (fungerar här som en interjektion för att uttrycka smärta, men kan också fungera som substantivet *mamma* beroende av kontext.)" (Perera 2019, 184). Interjektionerna förefaller vara den gräns där översättning inte längre är möjlig – samtidigt som gränsen mellan vilka interjektioner som översätts och inte kan vara svår att urskilja: "Ow ow" (Perera 2019, 204) och "Oh" (214) hör till dem som översätts, "Ah?" (178) till dem som inte översätts.

En anmärkningsvärd tendens i appendixet är hur det förhåller sig till variation *inom svenskan* och hur *finlandssvenskan* blir synlig. Appendixet riktar sig tydligt till läsare från Sverige i och med att finlandssvenska ord, uttryck och företeelser översätts och förklaras: "*Mujka* är ett finlandssvenskt ord för siklöja" (Perera 2019, 182) får läsaren veta, även om ordets ursprung i finskans "muikku" inte förevisas. Att "*Gårdskar* är ett gängse uttryck för fastighetsskötare i Svenskfinland" (Perera 2019, 188) undervisas läsaren också om. Också ett uttryck som "Vad skulle det nu vara där?" (Perera 2019, 88), som enbart består av svenska ord, översätts: "Ulla-Maj: Som vanligt (*Vad skulle det nu vara där* är ett regionalt uttryck i Svenskfinland som betyder ungefär inget att klaga på.)" (194). Själva det faktum att finlandssvenska uttryck särskiljs som i behov av översättning kan förstås som en form av *bordering*. Genom att visa behovet av översättning poängteras en språklig gräns mellan finlands- och sverigesvenska. Översättningarna av det finlandssvenska visar upp svenskans variation och problematiserar föreställningen om språk som separata och enhetliga, transparenta för samtliga dess talare. Också inom ramen för det som betraktas som ett och samma språk försiggår översättningsprocesser kontinuerligt, och

ett uttryck som på ytan kan verka genomskinligt är i själva verket inte det (en gårdskarlar är till exempel inte en karl på en gård).

Översättningarna tillgodoser den sverigesvenska läsaren, men ger inte alltid all nödvändig information. I fråga om det dialektala adjektivet *grosig* beskrivs ordets betydelse, men uttalsförklaringen är svårtolkad: ”(*Grosig*, även stavat *grossig*, betyder stor, storsvuxen, eller kraftig på vissa finlandssvenska dialekter. Uttalas *grå-si*)” (Perera 2019, 209). En sverigesvensk läsare får veta att o representerar ett å-ljud, men kan inte läsa sig fram till rätt uttal av vokallängd och betoning. I appendixet framträder att översättningar är partiella, och att förklaringar stämmer bättre och sämre för olika läsare.

Å ena sidan översätts det finlandssvenska, å andra sidan sker vid enstaka tillfällen översättningar från andra språk *till* finlandssvenska. Den singalesiska interjektionen ”*ance*” kommenteras med två förslag, det i Sverige gängbara ”*oj nej*” och det finländska ”*voj voj*” (fi. ”*voi voi*”) (Perera 2019, 200). En finsk replik, ”*Pallo jäi kotiin*” (Perera 2019, 54) översätts ”*Bollen blev hemma*” (188), med en finlandism som gör avsteg från programförklaringen i appendixet om att uttryck tolkas och inte ordagrant översätts.

Redan noterna skapar ett perspektivskifte i förhållande till huvudtexten genom att visa upp Tonys tolkningar och reaktioner på de vuxnas ord. Appendixet öppnar ytterligare perspektiv då läsaren får se hur noternas information skiljer sig från appendixets mer neutrala översättningar. Läsare som inte behärskar finska får se att Tonys översättningar var bristfälliga. Där Perera använder noterna för Tonys känslor och tolkningar blir det i stället appendixet som utför den traditionella fotnotsrollen. Många av appendixets kommentarer liknar formuleringar i ett uppslagsverk: ”*papadum* är en brödsort med rötterna i Indien” (Perera 2019, 204); ”*shanty* (ett hemgjort skjul eller skrangligt ruckel)” (197). Samtidigt finns precis som i noterna ett närvarande jag, även om noternas jag är den fiktiva karaktären Tony och appendixets snarast kan utläsas som författarens. Detta jag kommenterar ofta sina val och visar därmed upp att översättningsprocessen är fylld av tolkningar och val – precis som den är för Tony i romanen.

Appendixet aktualiserar, och förhåller sig till, en diskussion om finlandssvenskt litteraturspråk som har pågått sedan 1800-talet. Finlandssvenskt litterärt språk har diskuterats utgående

från relationen till sverigesvenskt sådant, (se Tidigs 2014; Tidigs 2016; Tandefelt 2017). Charlotta af Hällström-Reijonen har myntat termen ”*det sverigesvenska förlagsargumentet*” som avser en ”argumentering för att finlandssvensk skönlitteratur måste vara skriven på korrekt svenska utan finlandssvenska särdrag för att inte försäljningen ska försvåras i Sverige” (2012, 88–89; se även Riitamaa 2021 om förlagsargumentets fortbestånd i det litterära fältet). *Mammas* finlandssvenska läsare är sannolikt medvetna om denna diskurs; i varje fall är de medvetna om att vara talare av en variant av svenska som inte motsvarar den allmänsvenska normen.⁶ Det är lätt att dra slutsatsen att appendixet är en förlagsstrategi med syfte att tillmötesgå läsare i Sverige. Så är dock inte fallet; appendixet har tillkommit på författarens initiativ och beskrivs av honom som en väsentlig del av romanens karaktärsbygge och tematik, vilket innebär att ”målgruppen är alla läsare som vill säga att de läst boken” (Perera 2021).⁷ Det var också ett aktivt val att inte påannonsera appendixet, ”för att minimera lockelsen (för läsaren) att hoppa till slutet och på så vis eliminera Tonys ’funktion’ i romanen som opålitlig översättare” (Perera 2021). Författaren beskriver således olika val angående appendixets utformning, placering och avisering. Läs- och översättningsmöjligheterna för *Mammas* läsare är ändå flera. Appendixet kan läsas som en fristående helhet, men läsaren kan också hoppa fram och tillbaka – något som gör läsningen långsammare och mödosammare än att förlita sig på Tonys subjektiva översättningar. Det kan också hända att appendixet kommer som en överraskning och upptäcks först på slutet, och läsaren kan dessutom välja att inte läsa det.

---

6 Se Tidigs 2022, 179–180 för en diskussion av kritikernas blandade värdering av appendixet, där det finlandssvenska även åberopas.

7 Som Tomi Riitamaa betonar är finlandssvenska författare medvetna ”om att de skriver för delpubliker vars geografiska och kulturella utgångspunkter innebär olika förväntningshorisonter och olika nivåer av förförståelse och kunskaper om såväl litterärt stoff som språk. Den här medvetenheten innebär att de här aspekterna inte sällan tematiseras och gestaltas, såväl implicit som explicit, i de litterära verken. Den medvetna hållningen och vetskapen om att man riktar sig till olika läsargrupper genererar i sin tur i bästa fall konstfärdiga och sammansatta romaner som riktar sig till flera tänkta läsare på en och samma gång, vilket skapar förutsättningar för ett mottagande som ser delvis olika ut men som präglas av förtjusning på olika grundval.” (Riitamaa 2021, 108.)

Appendixets litterära verkan är mångfacetterad. Å ena sidan kan dess språkliga homogenisering verka gå emot bokens centrala tendens att problematisera språk och översättning, då det översätter bort den kommunikationsproblematik boken handlar om. Å andra sidan öppnar appendixet texten för de läsare som inte förstår finska och engelska (den sistnämnda är sannolikt liten), som kan söka upp översättningar vid behov utan att översättningar eller förklaringar belastar själva romantexten. Alternativet hade varit omfattande förklarande och kontextualiserande resonemang i texten, som därmed hade brutit mot fokaliseringen av Tony. Att appendixet inte utannonseras gör också att mer pålitliga översättningar än Tonys i fotnoterna eventuellt kommer först efter läsningen av själva romantexten. Å ena sidan kan man fråga sig varför läsaren genom appendixet behöver en exakt facit till Tonys tolkningar – läsaren kan, särskilt i fråga om singalesiska, inte bedöma exakt hur fel han har, men får i stället följa med hans kontinuerliga tolkningsarbete. Å andra sidan riktar appendixet, genom de många resonemangen om översättning och språkgränser, strålkastarljuset mot översättning och språkgränser som komplexa processer. Därmed fungerar appendixet inte fungerar neutraliserande utan tvärtom problematiserande, vilket i sin tur sporrar till reflektioner kring arbetet med den flerspråkiga texten hos läsarna.

Avslutande diskussion

Diskussionen om flerspråkighet och språkvariation i finlandssvensk litteratur har länge kretsat kring dikotomin autenticitet kontra begriplighet. Litterärt bruk av finlandssvenska särdrag och slang, dialekt eller finska har försvarats som redskap som gör skildringen av finlandssvenska karaktärer och miljöer mer trovärdiga, dokumentära eller autentiska (om dessa diskussioner, se Tidigs 2014; Tidigs 2016; Tandefelt 2017). Det sverigesvenska förlagsargumentet har i sin tur använts för att förespråka begränsning av inslag som anses göra texten svärbegripligare för läsare utanför den finlands-

svenska kretsen, främst i Sverige.⁸ I skenet av den här diskussionen förmår Perera ta båda förväntningarna, den på begriplighet och den på (skenet av) autenticitet, i beaktande. *Mammas* dialog är flerspråkig utan andra översättningar än de karaktärerna står för, vilket gör att Perera slipper placera översättningar och kommentarer hos berättaren. Framför allt möjliggör flerspråkigheten skildringen av de missförstånds- och översättningssituationer som är centrala för romanen på ett sätt där läsaren själv involveras i översättningsarbete. Fotnoterna översätter och tolkar på ett sätt som är litterärt produktivt, med bäring för berättarperspektiv, karaktärsskildring och tematik. Appendixet i sin tur garanterar begriplighet för olika läsargrupper samtidigt som det också visar upp översättnings processuella och performativa aspekter.

Appendixet, och översättningsstrategierna i stort, kan också betraktas i termer av auktoritet och medvetenhet. Det är av betydelse att Perera, genom karaktärerna, redan från första sidan visar upp sin medvetenhet om korrekt och inkorrekt språk. Kommentaren ”Hon kan inte tala svenska. Allt hon säger låter dumt” (Perera 2019, 5) i den första fotnoten är Tonys, men den visar också att Constances replik med avvikande ordföljd inte är ett misstag – Tony vet vad som är korrekt svenska, men det vet också romanen, och i förlängningen författaren. Påpekandet kan tyckas överflödigt – självfallet behärskar författare språket de skriver på – men de facto har författare till flerspråkiga texter ofta anklagats för att ägna sig åt ofrivillig språkblandning eller att inte veta hur man skriver korrekt (se Tidigs 2014; Tidigs 2016). Det finns därtill en tendens till biografiska och etnifierande läsningar av författare som uppfattas som etniskt andra, något Perera kommenterar utförligt redan i debuten *White Monkey* (2017). Problematiken föregrips i mottot som inleder *Mamma*: ”Allt i den här romanen är fiktion / trots författaren” (Perera 2019, 3). Genom appendixet träder Perera fram som språklig auktoritet: han har kompetens att översätta från flera språk, omvandla textens icke-korrekta svenska till korrekt sådan, samt reflektera över sin översättningspraxis. Indirekt ga-

---

8 Argumenten för ett mer homogent språk har även framförts med tanke på delar av den läsekretsen, där läsare från vissa svensktalande regioner i Finland, som Åland och Österbotten, kan ha svårt att förstå texter med helsingforsslang och mycket finska (se Tidigs 2016).

ranterar appendixet det avsiktliga i romantextens flerspråkighet: den finns inte där av en slump, författaren vet exakt vad han har gjort och hur han ska översätta.

I romanens efterord avvärjer Perera biografiska läsningar ytterligare genom att introducera sin mor som språklig auktoritet: ”Ett särskilt tack till min mor som översattt alla singalesiska partier i denna bok och i *White Monkey*. Du frågade varför nån nånsin sku säga nåt så dumt och nöjde dig med mina svar fast du kanske inte höll med mig” (Perera 2019, 217). På en och samma gång lyckas Perera adressera att han liksom Tony har en singalesisktalande mor, upprätta en skillnad mellan författarens och romanens mamma i och med att den senare inte skulle ”säga något så dumt”, och introducera sin egen mamma som översättare – en roll med pondus. Perera drar upp en gräns mellan person och verk, hanterar förväntningar och stakar ut ett revir för det skönlitterära skapandet.

Den flerspråkiga texten, fotnoterna och appendixet utgör alla arenor för översättning. Fotnoterna och appendixet neutraliserar inte flerspråkigheten, för inte översättningsprocessen till dess slut – den fortsätter hos läsarna. Å ena sidan uppmärksammar romanen läsarna på något självklart: översättning är en del av både en- och flerspråkig kommunikation vilket innebär att översättningsarbete självfallet inte är något som enbart gäller läsare av flerspråkig litteratur. Å andra sidan förmår flerspråkiga texter som Pereras, där översättning är utgångspunkt, tema och metod, på ett rent konkret iögonenfallande sätt konfrontera läsare med dessa frågor. Med Bertaccos (2023, 133) ord kan *Mamma* sägas *förflerspråkliga (multilingualise)* sina läsare, något som sker på olika vis för läsare med olika språkrepertoar. Läsare har också möjlighet att välja hur de tar sig an de olika textformerna – huvudtext, fotnoter, appendix och till och med efterord – något som sporrar till reflektion å läsarens sida, om läsning och tolkningsmöjligheter. För översättningsarbetet fortsätter, hos oss, och en läsakt som inbegriper fotnoter och appendix skapar en trifokal läsning där vi som läsare får röra oss mellan olika delar av det flerspråkiga textrummet och testa hur de kan förbindas, hur de tillsammans skapar mening.

Litteratur

- Beebee, Thomas O. (2012): *Transmesis. Inside Translations's Black Box*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bertacco, Simona (2023): "Multilingualism and Translation in Postcolonial Literatures", *Methis. Studia humaniora Estonica* (25)31/32, s. 130–150. <https://doi.org/10.7592/methis.v25i31-32.23316>.
- Bodin, Helena (2020): "Skriftens roll i skådespelet. Flerspråkighet och flerskriftlighet i Göran Tunströms *Chang Eng*", *Edda* 107(3), s. 196–210. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2020-03-06>.
- Grüning, Hans-Georg (2011): "Multilinguale Literatur und ihre Übersetzung in der italienischen Nachkriegsliteratur: Curzio Malaparte und Beppe Fenoglio", *Translation & Multilingual Literature/Traduction & Littérature Multilingue*, red. K. Alfons Knauth. Berlin: Lit Verlag, s. 95–115.
- Grutman, Rainier (2006): "Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation", *Target* 18(1), s. 17–47.
- Hansen, Julie (2020): "En flerspråkig värld på svenska. Språkliga diskrepanser i Zinaida Lindéns roman *För många länder sedan*", *Edda* 107(3), s. 211–223. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2020-03-07>.
- Huss, Markus & Tidigs, Julia (2023): "Toward a Literary History of 'Broken Language': Reading Accent in E.T.A. Hoffmann, K.A. Tavaststjerna, and Vilhelm Moberg", *Journal of Literary Multilingualism* 3(1), s. 81–104. <https://doi.org/10.1163/2667324X-2023xx06>.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta (2012): *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7598-8>.
- Kauranen, Ralf, Huss, Markus & Grönstrand, Heidi (2020): "Introduction: The Processes and Practices of Multilingualism in Literature", *The Aesthetics and Politics of Linguistic Borders. Multilingualism in Northern European Literature*, red. Heidi Grönstrand, Markus Huss & Ralf Kauranen. New York: Routledge, s. 3–23. <https://doi.org/10.4324/9780429260834-2>.
- Kleveland, Anne Karine (2017): *Den hemmelege jubelen i denne forma. Spanskspråklig kultur og flerspråkighet i Kjartan Fløgstad's forfatterskap*. Trondheim: NTNU.

- Kleveland, Anne Karine (2020): "Meningspotensialer og lesningens *panta rhei*-prinsipp. Flerspråkligheit hos Kjartan Fløgstad", *Edda* 107(3), s. 182–195. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2020-03-05>.
- Klinger, Susanne (2015): *Translation and Linguistic Hybridity: Constructing World-View*. New York: Routledge.
- Knauth, K. Alfons (red.) (2011): *Translation & Multilingual Literature/Traduction & Littérature Multilingue*. Berlin: Lit Verlag.
- Monticelli, Daniele, Saagpakk, Maris & Verschik, Anna (2023): "Literary Multilingualism in Translation: Texts, Contexts, Agents. Introduction", *Methis. Studia humaniora Estonica* (25)31/32, s. 5–17. <https://doi.org/10.7592/methis.v25i31-32.23311>.
- Nykvist, Karin (2020): "Situerad flerspråkighet – exemplet Caroline Bergvalls *Drift*", *Edda* 107(3), s. 152–166. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2020-03-03>.
- Perera, Adrian (2019): *Mamma*. Helsingfors: Förlaget.
- Perera, Adrian (2021): Personlig kommunikation per e-post, 15.1.2021.
- Riitamaa, Tomi (2021): *Isolerat och övergivet nationsfragment, hänsynslöst ihjältiget? Studier i den finlandssvenska litteraturens position och predikament i Sverige*. Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7496-3>.
- Sakai, Naoki (2009): "How do we count a language? Translation and discontinuity", *Translation Studies* 2(1), s. 71–88. <https://doi.org/10.1080/14781700802496266>.
- Tandefelt, Marika (2017): "Språkval i finlandssvensk skönlitterär prosa", *Språk i prosa och press. Svenskan i Finland – i dag och i går* II:1, red. Marika Tandefelt. Helsingfors: SLS, s. 32–78.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Abrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-709-9>.
- Tidigs, Julia (2016): "Litteraturens språkvariation, kritiken och det finlandssvenska rummets gränser: Kim Weckströms *Sista sommaren*, Kjell Westös *Drakarna över Helsingfors* och debatten om Finlandiapriset 1996", *Språkmöten i skönlitteratur: Perspektiv på litterär flerspråkighet*, red. Siv Björklund & Harry Lönnroth.

- Vasa: VAKKI Publications, s. 55–72. <https://vakki.net/index.php/2016/12/31/sprakmoten-i-skonlitteratur-perspektiv-pa-litterar-flersprakighet/>.
- Tidigs, Julia (2021): ”Språk, kompetens, kropp och känsla i Adrian Pereras romaner *Mamma* och *Pappa*”, *Historiska och litteraturhistoriska studier* 96, s. 17–44. <https://doi.org/10.30667/hls.100065>.
- Tidigs, Julia (2022): ”Litterär flerspråkighet i litteraturkritiken. Mottagandet av Marjaneh Bakhtiaris *Kan du säga schibbolet?* och Adrian Pereras *Mamma*”, *Tanke/världar: Studier i nordisk litteratur*, red. Hilda Forss, Hanna Lahdenperä & Julia Tidigs. Helsingfors: Nordica Helsingensia, s. 166–186. <https://doi.org/10.31885/978951515069>.
- Tidigs, Julia (2025). ”Litterär flerspråkighet och översättning – som villkor och möjlighet”, *Nordisk Tidskrift* nr 1, s. 113–120. https://www.letterstedtska.org/wp-content/uploads/2025/04/nt1-25_webb.pdf.
- Tidigs, Julia & Bodin, Helena (2020): ”Flerspråkighet och läsare i interaktion”, *Edda* 107(3), s. 144–151. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2020-03-02>.
- Tidigs, Julia & Markus Huss (2017): ”The Noise of Multilingualism: Reader Diversity, Linguistic Borders and Literary Multimodality”, *Critical Multilingualism Studies* 5(1), s. 208–235. <https://journals.librarypublishing.arizona.edu/cms/article/id/6624/>.
- Torres, Lourdes (2007): ”In the Contact Zone: Code-Switching Strategies by Latino/a Writers”, *MELUS* 32(1), s. 75–96. <https://www.jstor.org/stable/30029707>.
- Walkowitz, Rebecca L. (2015): *Born Translated. The Contemporary Novel in an Age of World Literature*. New York: Columbia University Press.

✚ Nordlydskatedralen i Alta. En kritisk granskning av föreställningsrymder som bidrag till avkolonisering av teologi

---

Laura Hellsten

En av de stora utmaningarna som det samiska samhället står inför är enligt min åsikt majoritetssamhällets 'etniska blinda fläck'. (...) Den etniska blinda fläcken medför alltså att majoritetskulturens självförståelse, tolkningsmönster och värdeskalor förblir dolda. Den blinda fläcken erkänns ofta inte, men likväl definierar den i hög grad minoritetens handlingsutrymme (Johnsen 2021, 120–121).

Kan teologi skrivas av icke-samer på ett sådant sätt att den blinda fläcken som nämns i citatet ovan av Johnsen (2021) erkänns och majoritetens handlingsutrymme krymper? Jag vet inte om detta är möjligt. Samtidigt är det något sådant denna artikel strävar efter att förverkliga. Artikeln börjar med frågan: vad kan de evangeliskt-lutherska kyrkorna i norr lära sig om sitt eget teologiska arv genom att vara i dialog med samisk teologi? Denna fråga undersöks i en tvåstegs modell. Först presenteras en teoretisk grund för hur majoritetssamhällets blinda fläck kan bli synlig genom att lägga samiska teologiska berättelser och

praktiker i förgrunden för ett samtal.⁹ I den teoretiska diskussionen är det tre begrepp som står i fokus: *samisk teologi*, *teologisk föreställningsrymd* och *avkoloniserande praktiker*. I den andra delen av artikeln granskar jag kritiskt en kyrkobyggnads arkitektur och användning i syfte att lyfta fram de dolda tolkningsmönster, värdeskalor och den självförståelse som majoritetssamhällets teologiska föreställningsrymd valt att handla utgående från. I artikeln fungerar Nordlyskatedralen i Alta och dess konstnärliga interiör, ritad av den danska bildkonstnären Peter Brandes, som en fallstudie för större teologiska diskussioner kring behovet av avkolonisering av teologi. Materialet består av ett studiebesök i Alta under en kurs i samisk tro och livsåskådning den 24 april 2024¹⁰. Därtill presenteras en privat fotodokumentation skapad av Eduardo Abrantes som deltog i exkursionen som gäst. Studiebesöket och bilddokumentationen analyseras främst utgående från ett antal texter skrivna av samiska teologer, men även i relation till pågående praktiker i samiska församlingar. I sitt anförande om teologins delaktighet i kolonialiseringen av Norge framhöll teologen Simone Kotva (2023) att det, utöver kritisk granskning och dekonstruktion av skadligt teologiskt tänkande, även behövs en utformning av nya praktiker och ett berättande av nya teologiska narrativ. Det är med en sådan vision i åtanke som jag utformat denna artikel. Skribenten har inte själv samisk bakgrund och därmed är hållningen i denna artikel genomgående ett samtal *med* samiska teologer men utan levda erfarenheter av samisk liturgi eller djupkunskap om samisk teologi som referensram. Snarare är det från min position som teolog som forskat kring sambandet mellan hur olika praktiker (Hellsten 2021; 2025) och det som filosofen Charles Taylor (2007) benämner som social imaginary, som mitt konstruktiva bidrag har sin grund. Jag väljer att översätta Taylors begrepp med svenskans *föreställningsrymd* (Krumbukter 2016) och kommer att föreslå hur den teologiska föreställningsrymden av kyrkan som ett landskap kan utmana majoritetssamhällets blinda fläck.

---

9 Jag har valt att följa teologerna Johnsens och Kotvas linje att konsekvent översätta engelskans decolonial till avkolonisering och kommer att redogöra mer exakt kring nyanserna av begreppen i ett senare skede av artikeln.

10 Kursen *Osku ja eallinádejupmi Sámis/Tro och livstolkning i Sápmi* arrangerades av den samiska teologen Lovisa Mienna Sjöberg vid Sámi allaskuvla i Kautokeino.

Det är också på grund av min position som utomstående, som forskningsfrågan fokuserar på vad icke-samer har att lära om sig själva, när deras traditioner speglas i ljuset av vad samiska teologer artikulerat om sin tro, sina praktiker och sin föreställningsrymd. I de kommande tre sektionerna beskriver jag min användning av de centrala begreppen och sedan övergår jag till den självkritiska granskningen av Nordlyskatedralen.

Samisk teologi

I artikeln utgår jag ifrån att det inte finns en enhetlig samisk teologi. I och med att samer finns utspridda över ett område som idag innefattar både Norge, Sverige, Finland och Ryssland, talar ett flertal olika samiska språk, samt är medlemmar i olika religiösa samfund – såsom ortodoxa kyrkan och evangelisk-lutherska kyrkan, frikyrkor och väckelserörelser som laestadianismen – eller är ovilliga att tillhöra någon kyrklig enhet, råder stor variation i synen på många olika teologiska frågor och praktiker inom Sápmi (Sjöberg 2020; Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023). Därtill glöms det ofta bort att kristen samisk teologi inte är något nytt fenomen, utan samer som uppfattar sig själva som kristna och som levtt aktiva liv inlemmade i olika kyrkliga gemenskaper har funnits sedan medeltiden (Rydvig 2004, 2016; Sjöberg 2020). Både de historiska skeendena och nationalstaternas ageranden i specifika samiska områden har spelat en stor roll för hur relationen mellan samiska gemenskaper och kyrkan ser ut idag (Lindmark & Sundström 2016; Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023). Som exempel kan den roll trumman spelat i en nord eller sydsamisk kontext nämnas. Till och med om man ser närmare på en mer specifik sydsamisk gemenskap kan olikheterna mellan en församling som är belägen på svenskt eller norskt område vara markanta. En annan avgörande faktor är också runt vilka näringsgrenar en samisk gemenskap byggt sin samhörighet och sina praktiker (Jernsletten 2004). I dag lever många samer i storstäder och har tappat kontakten med traditionella marker och sitt språk. I ett område som Alta, där denna artikel har sin utgångspunkt, har det traditionellt funnits en större sjösamisk gemenskap, som ofta förnorskats i ett

tidigt skede. Den renskötande samiska gemenskapen som oftare kunnat behålla sitt språk – har däremot främst uppfattat Alta som en viktig handelsplats som man besökte med jämna mellanrum. Denna typ av olikheter sätter sina spår också på hur man förhåller sig till det icke-samiska omgivande samhället. Därmed har en kyrklig gemenskap i en stad som Alta inte enbart en samisk och icke-samisk gemenskap att förhålla sig till. Regionens komplexitet byggs således upp av mötet mellan flera olika samiska identiteter som lever i växelverkan med majoritetssamhället, i en region som kan anses tillhöra ett kärnsamiskt område. Därmed menar jag att kyrkan i Alta bär på god potential att fungera som en fallstudie för att diskutera mötet mellan olika teologiska föreställningsrymder.

Tack vare mångfalden inom samisk teologi har Jorunn Jernsletten (2010) valt att tala om olika drag som förenar samisk syn på till exempel relationen mellan bibeln och skapelsen, snarare än en enhetlig samisk teologi. I sydsamisk kontext exemplifierar Jernsletten (2010) bland annat att människan är relationellt bunden inte enbart till Gud, utan till en *sijte* – ett ord som beskriver både jorden och de människor, nu levande eller döda, som tillhör den jorden. Den nordsamiska teologen Tore Johnsen, som skrivit den samiska katekesen *Jordens barn, Solens barn, Vindens barn* (2007), arbetar utgående från en kontextuell teologisk utgångspunkt där han knyter samman olika samiska symboler och exempelvis hantverkstraditioner så som utformandet av trumman, byggandet av en *lavvu* (kåta) och relationen med solen och vinden till grundläggande kristna teser. Ett drag som ytterligare är kännetecknande för alla dessa skribenter och som speciellt teologen Lovisa Mienna Sjöberg (2018) arbetat med, är att formulera samisk teologi utgående från den rika berättartradition (*muittalus*) som finns i olika delar av Sápmi. Med hjälp av berättelser och ett fokus på dagliga praktiker lyfts aspekter av en levd samisk teologi fram som anknyter närmare till människors dagliga liv, beslut om vad som är goda handlingar och ett gott sätt att leva i gemenskap, men som kanske inte alltid uppfattats som teologiskt språk. (Sjöberg 2018.) När jag i denna artikel hänvisar till samisk teologi är mitt syfte alltså att undvika generaliseringar som målar fram någon sorts enhetlig urfolksynpunkt. I stället ämnar jag följa Eve Tuck och K. Wayne Yangs (2012, 21) råd om att i avkolonialiserande sammanhang vara så specifik

som möjligt i frågor om hur ett landskap ser ut och vilka berättelser och praktiker de specifika deltagarna i landskapet bidrar med. Därtill vill jag poängtera att talet om samisk teologi inbegriper många olika nivåer och aspekter. Ibland kan det handla om en livssyn eller verklighetsuppfattning eller om att utföra specifika praktiker. Andra gånger handlar det om samspelet med olika naturfenomen och deras symboliska eller faktiska betydelser och väldigt sällan om försanthållandet av teologiska teser eller argumentering för sanningar om världen.

Teologisk föreställningsrymd

Begreppet teologisk föreställningsrymd hämtar jag från Taylors bok *A Secular Age* (2007), där han talar om sociala imaginärer. Begreppet syftar på den socialt delade föreställningsvärld som innefattar idéer, berättelser, bilder, legender och praktiker som en gemenskap ser som självklara. Det handlar alltså om en föreställningsrymd som möjliggör en mängd praktiker och delade upplevelser av verkligheten. Till skillnad från en världsbild eller livsåskådning syftar begreppet teologisk föreställningsrymd inte på en attityd eller ett förhållningssätt som individen kan välja att ha eller medvetet välja att ändra på. I stället är en föreställningsrymd någonting som tas för givet, som sällan kan sättas ord på av dem som delar föreställningsrymden och något som förblir dolt tills personen eller gemenskapen kolliderar med en helt annan rymd. (Taylor 2007: 171–172.) Begreppet teologisk föreställningsrymd är speciellt hjälpsamt när det kommer till att förstå hur kontemporär kristen teoribildning och modern vetenskapssyn förhållit sig till begreppet religion.

Sara Mahmood (2010) lyfter fram att en av förtjänsterna i Taylors projekt är att han lyckats fånga hur begreppet religion, för de flesta västerlänningar, har kommit att förknippas med ett fokus på att kunna förhålla sig till vissa kognitiva tankekonstruktioner eller att hålla vissa trossatser för sanna. Denna religionsförståelse placerar den kristna traditionen – med sitt fokus på ord, texter och logik – överst i en kolonial föreställning där andra sätt att utöva sin religion betecknas mer primitiva. Mahmood, menar vidare att

Taylors tal om föreställningsrymder, synliggör även hur den kristna traditionen i väst historiskt sätt bottnat i en relationalitet mellan människan, Gud och skapelsen. (Mahmood 2010.)

Till skillnad från den moderna synen på religion, menar Mahmood (2010, 384), kan man bättre förstå människors relation till tro, som en ”deep, almost unconscious enmeshment in a thick texture of Christian norms, values, and practices”. Människors teologiska föreställningsrymd kommer till uttryck i vilka riter, ritualer, liturgier, levande praktiker och normer de väljer att utföra och ha tillit till, mer än vad de har för uttalade tankar om olika beskrivningar om världen. Föreställningsrymden är alltså tätt sammankopplad med det Johnsen (2022) nämnde som dolda värderskalor och tolkningsmönster. Genom att upptäcka vår föreställningsrymd, när den bryts mot en annan uppfattning, kan vi öppna upp för en ökad självförståelse. Samtidigt finns det en växelverkan mellan utförandet av olika praktiker och deltagandet i ritualer eller liturgiska handlingar, och människans tro. Det vi gör och lägger vår tillit till, formar och stärker den teologiska föreställningsrymd dessa handlingar är sammanbundna med. På detta sätt menar jag att utsmyckningen och användningen av en byggnad, så som Nordlyskatedralen, lämnar djupa spår i dem som väljer att fira mässa där på regelbunden basis. På samma sätt kan också utforskandet av nya praktiker öppna upp för en breddad teologisk föreställningsrymd.

Avkoloniserande praktiker

I historikern Robert J. C. Youngs bok *Postcolonialism: A Very Short Introduction* (2020) ger han en kort introduktion till olika termer som brukas inom postkolonial eller avkoloniserande teoribildning. Den första stora skiljelinjen går mellan det historiska faktum att vissa områden i världen har fått leva med att en kolonialmakt erövrat land eller lagt under sitt förfogande specifika områden genom att utöva sitt inflytande genom beskattning och förvaltning som utövats med hjälp av militära trupper, administrativa enheter, köpmän och/eller missionärers närvaro och ageranden. Vad gäller europeiska kolonialmaktens relation till icke-europeiska regioner

har det sedan andra världskriget skett en politisk förändring där många regioner har utropat sig själva som självständiga och påbörjat det man kallat för avkolonialism. Ofta benämns den period som börjat efter en sådan politisk process som en postkolonial period, där avkolonisation inte enbart medför att militär och politisk makt skiftar, utan omstruktureringen tar också formen av att ändra på användningen av språk, utbildningssystem och kulturella särdrag. (Young 2020, 100–101.) Sannhets- og forsoningskommissjonens rapport (2023, 562), lyfter fram relationen mellan Grönland och Danmark som ett tydligt exempel på en regelrätt koloni, medan relationen mellan Norge och samerna kallas antingen intern kolonialism eller kolonisering.

Bosättningsexpansion är en annan form av kolonialism där den koloniala aktören placerar befolkning i området de ämnar överta. Befolkningens syfte är att permanent bosätta sig i regionen. Möjliga historiska konsekvenserna är att hela den ursprungliga befolkningen dött ut, förslavats eller varit tvungen att omplacera sig själv. Ibland fortsätter en maktkamp och det är svårare att tala om avkolonialism, avkolonisering, eller en postkolonial situation. Detta beror delvis på att maktpositionerna inte skiftat. Delvis beror det också på att vissa grupper inte uppfattar sig själva som delaktiga i bosättarkolonialism eftersom de inte skickats till en region av en nationalstat, utan uppfattar sig ha frivilligt bosatt sig på ett visst område. (Young 2020, 101–110.)

Young (2020) lyfter även upp föregångare i avkolonisationsdiskussionen så som, Frantz Fanon, Walter Mignolo och Catherine Walsh, vilka påpekat att själva den koloniserande processen lämnat så djupa spår i de kulturer, regioner samt ekonomiska och religiösa system som berörts, att det är oklart om vi någonsin kan frigöras från dessa arv. Det som står klart är att vi idag inte övergått till en post-kolonial situation och att det fortsatta arbetet av avkolonisering behöver ske på flera plan samtidigt. Walsh (2014) kallar detta för att identifiera sprickor i den dominanta strukturen som kan utvidgas genom att både föreställa oss andra världar och utmana de rådande strukturerna. Därtill säger Kotva (2023), att för de protestantiska kyrkorna i Norden, blir det viktigt att inte enbart fokusera på åtgärder, utan även formulera en ny teologi. Första

steget till en sådan är att bli medveten om hur den etniskt blinda fläcken påverkat våra teologiska föreställningsrymder. Urfolksforskarna Tuck och Yang (2012) lyfter vidare fram hur de som är inlemmade i majoritetssamhällets bosättarkolonialism, tenderar att använda begreppen avkolonialism och att avkolonisera som rörelser mot oskuld, vilket underminerar själva teoribildningen. Rörelser mot oskuld kan ta många olika former, vilka jag strävar efter att i denna artikel undvika.¹¹ Det kan ta sig uttryck i en tendens att medvetet eller omedvetet vilja återberätta urfolkens erfarenheter, ofta tillsammans med många andra förtryckta perspektiv, så att urfolksperspektivet tystas ned och fokuset faller på forskarens förträfflighet i sin inklusivitet. Tuck och Yang (2012) gör en specifik åtskillnad mellan antikolonialism och avkolonisation. Det förstnämnda uttrycker ofta ett motstånd mot förtryckande system. Exempelvis lyfts vissa individer upp som ledare för lyckade motståndsaktioner men samtidigt sker två problematiska saker. För det första likställs allt för ofta kolonialism med frågor om kön, klass, ras och sexuella minoriteter, på ett sådant sätt att den specifika frågan om återställandet av landrättigheter och möjligheterna till att leva i relation med jorden och livet på en specifik plats, på ett levande sätt, faller i skymundan.¹² En annan fara med antikoloniala berättelser är att de lyfter fram enskilda undantag som exempel på frigörelse och lyckat motstånd, medan den underliggande koloniala strukturen kvarstår som oifrågasatt, vilket kan exemplifieras med kartografiska praktiker (Rose-Redwood et al., 2020). Plats- eller ortsnamn har betydelse, precis som frågan om vem som har rätten att förvalta vissa områden. Både Jernsletten (2004) och Sjöberg (2018), lyfter fram vikten av namngivning för ett samiskt sätt att förhålla sig till skapelsen. Där en antikolonial praktik kunde vara att byta ut skyltar eller till exempel skriva om psalmer eller böner till samiska, så går avkoloniserande praktiker djupare än så. I boken *A Christian Theology of Place* (2003) gör teologen John Inge en åt-

---

11 Samtidigt är jag medveten om att jag också bär på blinda fläckar i mitt tänkande och skrivande som gör det nästintill omöjligt att inte upprepa skadliga teologiska tankegångar.

12 Exempelvis lyfts Elsa Laula Renberg upp som en kvinnosakskämpe medan hennes engagemang för förutsättningarna för att hålla rennärningen levande hamnar i skymundan (Bang Svendsen 2021, 155–176).

skillnad mellan engelskans ord space (rum/rymd) och place (plats), på ett sådant sätt att det förstnämnda associeras till en opersonlig, tom värld där utrymmen är till för att upptäckas, erövrats och göras hanterbara eller produktiva. Till detta besittande behövs procedurer och återupprepbara tekniker. Enligt Inge (2003) har en plats ett namn, den bär på en berättelse och människan har en relation till platsen. Platsen blir till genom de berättelser vi berättar om den (Inge 2003.) Ifall denna artikel beskrev Nordlyskatedralen i Alta som ett heligt rum, placerad på en specifik plats, kunde texten potentiellt härbärgera ett antikolonialt perspektiv. Ytterligare en möjlighet är att lyfta in arkitekturprofessor Juhani Pallasmaas (2016) forskning om behovet att aktivera vårt sjätte sinne – för atmosfär – för att uppfatta ett kyrkorums kosmologiska dimensioner. Risken är dock stor att både enskilda samiska forskargrupper och framför allt den samiska kunskapssynens kapacitet att utmana majoritetssamhällets dominanta berättelser då kommer i skymundan. I stället för att låta den blinda fläcken i majoritetssamhället krympa, riskerar en västerländsk föreställningsrymd att ta över samtalet. Det är därför jag vill pröva ett annat sätt att närma mig katedralen och gå i dialog främst med samiska skribenter. Mitt mål är att skriva om de samiska berättelserna och praktikerna på ett sådant sätt att föreställningsrymden bryts och en möjlighet att skönja det som varit dolt uppstår.

Rose-Redwood et al. (2020) föreslår att för att en praktik skall vara avkoloniserande krävs ytterligare steg än att vara kritisk till koloniala arv. Vi behöver flytta oss bortom en västerländsk ontologi och kunskapssyn till ett sätt att förhålla oss till världen som bygger på urfolkspraktiker och levda erfarenheter.¹³ Jernsletten (2004) föreslår att ett avkoloniserande perspektiv är att tala om kunskapande som en hermeneutisk praktik, och om möjligheten att läsa landskapet som en text. Vad Jernsletten (2004) söker sig mot är en beskrivning där upplägget med människan som subjekt och landskapet som objekt bryts upp. Å ena sidan talar hon om att relationen till landskapet är som relationen till en annan person. Genom att rikta vår uppmärk-

---

13 För klargörandet av dess tankar är jag tacksam för de samtal jag fått föra med urfolksteologen Shiluina Jamir under våren 2024. För närmare referenser, se Jamirs (u.u) kommande artikel.

samhet mot landskapets olika delar kan vi lära känna det, precis som en person. Och andra sidan talar hon inte enbart om människans relation till landskapet utan en ömsesidig växelverkan. Ju längre tid vi umgås tillsammans, desto flera dimensioner av den andre öppnas upp för oss. Denna typ av relation med landskapet kan vi bygga upp både som individer och genom den kollektiva aspekten av att vår familj, släkt och traditionsbärande gemenskap förmedlar olika berättelser om landskapet. Därtill beskriver Jernsletten (2004) att relationen med landskapet bär på en viss rytm, den följer årstidernas cykler och kräver en sorts inlyssnande av den andre där också gemensamt görandet av saker spelar en roll för relationens djup. Jernsletten (2004) nyanserar med att skriva att utövandet av specifika sorters praktiker, såsom jakt, fiske, bärplockning, rennäringen, lär ut olika sorters kunskap om landskapet. Samiska forskaren Britt Kramvig (2004) argumenterar vidare att praktikerna och berättelserna skapar en kontext som gör att den som läser landskapet kan uppfatta olika detaljer och göra unika tolkningar beroende på den väv av relationalitet som läsaren är inskriven i.

Det är inte endast subjekt-objekt-upplägget som bryts i människans förhållande till landskapet, även uppdelningen av ett inre och yttre perspektiv och frågor om aktörskap bryts. (Jernsletten 2004; Kramvig 2004.) Ur ett avkoloniserande perspektiv är kanske de mest utmanande utgångspunkterna att samiska kunskapssyner och praktiker utgår från landskap som handlande aktör. Jernsletten (2004), likt J. Kameron Carter (2023), ger sig in på att återta ordet animism så att det betecknar hur djur, träd, plantor, vatten, stenar och jorden självt inte enbart är vibrerande, dynamiska och levande entiteter (ofta benämnda som besjälade), utan personer med egen vilja och handlingskraft. Här bryter alltså den samiska teologin med gängse västerländsk syn på kristendom, där denna typ av beskrivningar tidigare klassats som panteism eller någon form av magiskt tänkande. Kotva (2023) exemplifierar liknande klassifikationer som koloniala arv protestantiska teologin har speciellt svårt att göra upp med. Därtill menar Sjöberg (2022) att den samiska traditionen förvaltar ett sätt att leva i relation, inte bara till den synliga världen, utan även till ett osynligt landskap med sina osynliga varelser. En annan brytning som sker är därmed med en västerländsk vetenskapssyn och kunskapsförståelse, där enbart den materiella, mätbara och ve-

rifierbara verkligheten är den vi kan förhålla oss till som forskare. I stället målar de samiska forskare jag är i dialog med en möjlighet till ett kunskapande som sker i väven där skapelse, människa, landskap, det synliga och det osynliga skapar förnimbara följder i varandras liv. Konsekvenserna av denna kunskapssyn beskriver Carter (2023, 52) på följande sätt:

Such an understanding of matter as vibrationally animated, indeed as vibration, requires an understanding of the senses as capacitated or capable of being rhythmically attuned to this fuller sense of matter and elements by virtue of participation of the senses within matter's movements, it's flow. The senses are vibrational too.

Det är inte enbart synen på landskapet, utan hur vi uppfattar material och våra egna förnimmelser av att vara vid liv som förändras. Det är på denna punkt som jag uppfattar att talet om teologisk föreställningsrymd kan komma till hjälp. Den samiska teologin handlar inte om att verkligheten i första hand beskrivs på ett visst sätt, utan om vilken sorts väv vi är inlemmade i. Vissa människor är inlemmade i vissa berättelser och praktiker som gör att de får tillgång till en förmåga att uppfatta nyanser och vibrationer i växelverkan mellan sitt inre och det yttre. Andra människor lever antingen i andra landskap, eller om de är delaktiga av ett liknande landskap, så kan de ändå vara inlemmad i en annan sorts väv. Johnsens (2021) tanke om en blind fläck blir alltså någonting mycket mer än en förmåga att se olika perspektiv. Det handlar i stället om en inlärdd förmåga att förnimma landskapet och livet på ett sätt som inte är kalibrerat för vibrationer. Kramvig (2004) skriver om en sjösamisk man som beskriver sitt dagliga arbete som en uppgift där han följer med fluktueringarna i landskapet. Det finns många olika kanaler där uppmärksamheten kan fästas: hur ljuset bryts i diset, hur vinden låter, hur gräset eller kvistarna böjer sig, hur skummet på vågtoppen färgas, och hur olika fåglar rör sig. Därtill kan även avvikelser uppmärksammas; tystnaden eller avsaknaden av något och rytmer som rör sig i otakt. (Kramvig 2004.) Sjöberg (2022) skriver också om en känsla av obehag och osäkerhet, för det är inte alltid så att samspelet mellan människor och dem som inte delar vårt språk eller som hör till *Ulldat*, i den osynliga sfären, ger oss klarhet och tydlighet. Att leva i ett landskap med många olika aktörer och former av aktörskap,

gör att vi ibland måste sakta in för att agera långsammare och ibland utföra specifika ageranden, exempelvis fråga om lov eller *sivodnedit* (på svenska välsigna), för att vår förmåga att uppfatta en viss dimension skall öppnas för våra sinnen. (Sjöberg 2018.) För att återknyta till de kartografiska praktiker Rose-Redwood et al. (2020) lyfter fram, kan en avkoloniserande aktion till exempel bli en process av performativa handlingar där olika berättelser och symboler placeras i relation till varandra på ett sätt som förblir dolt eller oklart för den som inte delar samma position i väven. När den blinda fläcken Johnsen (2021) lyft fram får minskat handlingsutrymme syns detta både i vems berättelser som får forma tolkningslandskapet med påföljande konceptualisering och i att den västerländska kunskapssynen inte ges sista ordet i slutsatserna.

De insikter jag vill att läsaren skall ta med sig från denna teoretiska grund för den kommande analysen är att en kritisk granskning av majoritetssamhällets teologiska föreställningsrymd inte handlar om att exotifiera en samisk syn på skapelsen eller att placera den samiska teologin i en exceptionell särställning. I stället visar brytningar mellan majoritetssamhällets teologiska föreställningsrymd och samisk teologi på behovet av en hälsosam självkritik av majoritetssamhällets koloniala tendenser. Ifall den etiskt blinda fläcken inte krymper fortsätter majoritetssamhällets föreställningsrymd att dominera samtalen på ett sådant sätt att förståelsen av material som vibrerande, landskapet som en väv och den viktiga kapaciteten att omkalibrera sina förnimmelser genom att lägga fokus på specifika praktiker framom andra, att förpassas till teologiskt irrelevanta diskussionsämnen. I stället har jag med denna teoretiska genomgång presenterat grunderna till det val jag gör av att referera till Nordlyskatedralen som ett landskap. Med talet om Nordlyskatedralen som ett landskap förankrar jag den kommande kritiska granskningen i en materiell och levd verklighet som kan tänkas bidra till en avkolonisering av sinnet.¹⁴ Min utgångspunkt är att avkoloniserande praktiker är sådana som både ifrågasätter normerna i majoritetssamhällets rådande teologiska föreställningsrymd och

---

14 Tuck och Yang (2012, 19–21) är kritiska till sådana dekoloniala skribenter som säger: "Free your mind and the rest will follow". Johnsen (2021) lyfter i motsats till detta fram behovet av att avkolonisera sinnet.

minskar den blinda fläckens handlingsutrymme genom att ge plats för nya praktiker och föreställningsrymder. I artikels andra del åtföljs den kritiska analysen av Nordlyskatedralen med presentationen av ett antal avkoloniserande liturgiska praktiker. Exempelen visar på praktiker samiska aktörer valt att lägga tonvikten vid och som redan förekommer i olika delar av Sápmi. Artikelns bidrag blir således en medveten artikulering av de blinda fläckar jag menar att fått styra formandet av Nordlyskatedralens tillblivelse och ett sätt att exemplifiera hur en fortsatt avkolonisering av majoritetssamhällets teologi behöver bli bättre på att uppmärksamma sina egna dolda tolkningsmönster och värdeskalor.

Vem väljer berättelsen som tar formen av en katedral?

Nordlyskatedralen, så som Alta kyrka har namngetts, invigdes 2013 som ett samarbete mellan de danska arkitektfirmorna LINK Arkitektur och Schmidt Hammer Lassen. Därtill är kyrkans interiör till stor del framtagen av den danska bildkonstnären Peter Brandes. På arkitektbyråns hemsida kan man läsa att kyrkans tillkomst bygger på en arkitekturtävling. (Schmidt Hammer Lassen 2013.) Ofta är kyrkoråd och församlingsgemenskaper med i processen av att välja bland bidrag som kommer in i dylika tävlingssituationer. Vi fick dock under studiebesöket veta att det inte funnits en gemensam gudstjänstfirande norsk och samisk församling som varit delaktigt i att beskriva hur de önskar att den nya kyrkan i Alta skulle utformas.¹⁵ I en intervju i *Kristeligt Dagblad* berättar Peter Brandes öppet om hur det är hans teologiska syn på Jesus som världens ljus, inspirerad av Johannesevangeliets texter, som fått forma utsmyckningarna av

---

15 Att utreda det faktiska samarbetet i församlingen mellan samiska och norska aktörer skulle kräva ett eget forskningsprojekt. Ett av villkoren för mitt deltagande i kursen var dessutom att jag inte bidrar till den redan existerande forskningströttheten som finns i regionen när icke-samiska aktörer kommer för att undersöka teman där samiska informanter utnyttjas för att svara på frågor de inte själva initierat. För mer om detta se de nyaste riktlinjerna i *Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa = Sámiide guoski dutkama ehtalaš rávvagat Suomas = Sämmliljđ kyeskee tutkåmeettisiih ravvuuh Suomást = Sá'mmlaid kuõskki tu'tkkummuž eettla vuá'ppõõzz Lää'ddjännmest = Ethical guidelines for research involving the Sámi people in Finland* (2024).

kyrkan. (Øhrstrøm 2013.) Att fokusera på rörelsen från mörker till ljus kan tyckas vara ett sätt att ta platsens betydelse i beaktande, men frågan är om inte det ändå främst handlar om en utomstående blick där ljusförhållandena är extrema i ett danskt perspektiv? Därtill är det talande att majoritetssamhällets teologiska föreställningsrymd tar för givet att den individuella konstnärens teologiska synsätt är mer centralt att fokusera på än lokalförsamlingens levda praktiker.

Själva namnvalet är intressant. Tekniskt sett är kyrkan inte en katedral eller domkyrka, det vill säga, biskopen har inte sitt säte i Alta. Mycket tyder på att namngivningen inte beaktat samiska perspektiv utan syftar till att sälja en plats. Under själva besöket i kyrkan blev det klart att detta är en byggnad som fungerar som en turistattraktion i minst lika stor utsträckning som den är ett hem för en gudstjänstfirande församling. Mellan kl. 11 och 15 är kyrkan öppen för besökare och det tas ut en besöksavgift. På arkitektfirmans hemsida står att den berättelse som placerar kyrkan på kartan är att staden Alta är belägen bortom polcirkeln och är känd som en plats där man kan observera norrsken. Vidare skriver de att katedralen är skapad för att återge de högre sfärerna och reflektionerna av himlens ljusfenomen. (Schmidt Hammer Lassen 2013.) Beskrivningen påminner mig om hur en annan dansk medborgare, Emilie Demant Hatt (1873–1958), sägs som barn ha läst den finska författaren Zacharias Topelius barnsagor om det förtrollade norr, där skinnsklädda trollpackor och hedningar levde i ett hårt och krävande klimat. Fascinationen som väcktes av dessa exotifierande berättelser fick Demant Hatt att resa norröver och besöka både Alta och Kautokeino som vuxen. (Demant Hatt & Sjöholm, 2019, 113–114.) På ett liknande sätt verkar arkitekterna här anspela på majoritetssamhällets förutfattade meningar om norr snarare än att söka och lyssna till de lokala berättelserna om landskapet. Kyrkans placering och namn tyder alltså på en självförståelse som minskar minoritetens handlingsutrymme.

Den spiralformade metallytan som klär byggnadens utsida reflekterar inte bara det omgivande ljuset, utan just upplevelsen av ett kargt och öde land där den blanka ytan står för tomhet eller reflektion av himlen, men inte ett landskap som redan bär på berättelser och som har sina egna formationer att förmedla. I den nämnda intervjun berättar Brandes hur kyrkans yttre inspirerats

av både norska stavkyrkor och laxens skinn i Alta älv. Journalisten återger hur lokalbefolkningen är glad över att det äntligen byggs en ny kyrka efter tyskarnas förstörelse av Alta vid slutet av andra världskriget. (Øhrstrøm 2013.) Jag finner det anmärkningsvärt att utformningen av kyrkans yttre fått styras så starkt av återupprättandet av en norsk nationalsymbol – stavkyrkan – i ett samiskt landskap. Att hänvisa till fisken som en viktig symbol med kristna förtecken gör inte byggnaden mer förankrad i landskapet. Brytningen som här framträder är mellan majoritetskulturens uppfattning att formen, symbolen och namnet självklart kan ges av konstnären och kulturen, medan i de samiska traditionerna är det landskapet som avslöjar sitt namn för den som är lyhörd nog att lyssna. (Sjöberg 2018, 190–194.)

En annan aspekt av att spela på majoritetssamhällets idéer om vad livet i norr handlar om, så som jag uppfattar det, är fokuset på norrskén. I majoritetssamhällets och turisternas ögon är de dansande ljusfenomenen på himlen något som människor reser tusentals kilometer för att beskåda. (A site 2025.) Medan den icke-samiska befolkningen, och speciellt de danska konstnärerna och arkitekten, tycks vara fascinerade av idén om norrskén som fenomen som skapar kontakt till de himmelska dimensionerna, har jag inte stött på en enda samisk *muittalus* som skulle återge något sådant samband. Snarare verkar det som om norrskén förknippas med varsel och berättelser som förutspår väder eller visar på skiftningar i kommande samhälleliga utvecklingar. (Schön 2004, 194.) När Johnsen (2007, 15–66) hänvisar till naturfenomen som bär på en teologisk kraft, är det jord, sol, vind, vatten och månen som lyfts upp, inte norrskén.

Dessa exempel visar på den blinda fläck majoritetskulturens beslutsfattare och aktörer valt att utgå från när de beslutat vem som ges röst vid formgivningen av kyrkobyggnaden. Vi ser också vilken typ av berättelser som får träda fram som relevanta för placeringen och beskrivningen av denna byggnad i Alta. Vidare menar jag att berättelser om landskapet som aktör är frånvarande i majoritetskulturens föreställningsvärld. En självmedvetenhet om vilka praktiker som påverkat de berättelser man väljer att lyfta fram från den teologiska traditionen lyser med sin frånvaro. I majoritetssamhällets teologiska föreställningsrymd är det ofta bygandet

av Salomos tempel som lyfts fram som en Torah-berättelse som är viktig för traditionen att skapa och utsmycka kyrkobyggnader. I den berättelsen är det kungen, byggherrarna och konstnärerna som förverkligar att Gud prisas genom praktfull skönhet. Det finns också andra passager från Exodus som kunde stå i centrum. Till exempel följande:

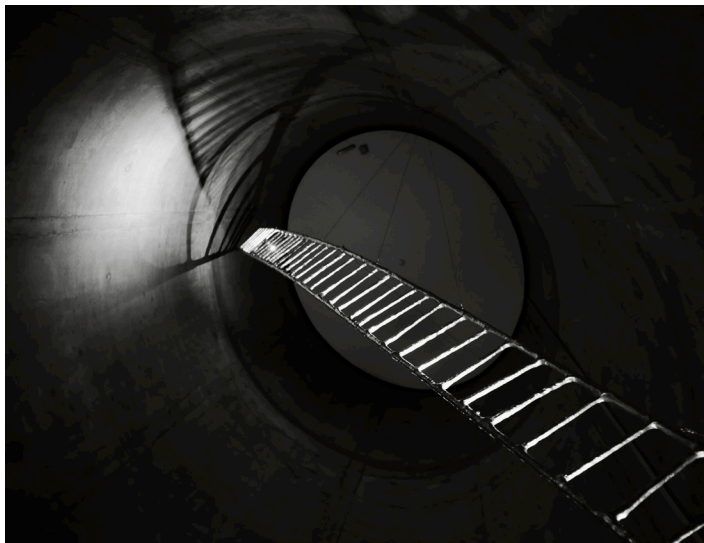
Herren sade till Mose:

(...) Ett altare av jord ska du göra åt mig, och på det ska du offra dina brännoffer och dina gemenskapsoffer, din småboskap och nötboskap. På varje plats där jag låter mitt namn bli ihågkommet ska jag komma till dig och välsigna dig.

Men om du vill göra ett altare av stenar åt mig, ska du inte bygga det av huggen sten. För om du rör vid den med din mejsel vanhelgar du stenen.

(Ex.20:24–25)

I denna Exodus-berättelse vänder sig Gud emot tempel och byggnader som skapats med människohänder och utformats i metall, sten eller cement. Det Gud i stället ber om är en offerplats direkt på jorden. Man kunde även beskriva det som att Gud lovar att möta sitt folk i det landskap de lever i, snarare än i en specifik byggnad som människorna skapat för Gud. Jag vill inte lägga en allt för stor motsättning här mellan naturliga landskap och mänskliga byggnader. Snarare vill jag utmana den moderna västerländska synen på hur platsen för gudsmöten kan se ut. Kunde vi tänka oss en byggnad i samklang med landskapet, eller måste vi alltid ha ett spirande kyrktorn? Hur skulle det se ut om arkitektens teologiska föreställningsrymd inte hade fokuserat på hans syn på förvandlingen från mörker till ljus, utan i stället hade utgått från att bygga ett altare av sten, en plats av tillbedjan där renskötande praktiker och fiske fått forma verktygen för hur gudsmötet upplevs och ges plats? Vilka yttre former och material skulle ha använts om det var relationen till Alta som *sijte* som fick berätta hur en plats för tillbedjan formas? Sjöberg (2018) återger också möjligheten till att en byggplats väljs i samråd med *Ulldat*. Vad skulle de ha berättat om landskapets väv? Låt oss nu stiga in i själva kyrkorummet.

Nordlyskatedralens interiör, stegen innanför cylindern i cement som finns i ingången till kyrksalen. Fotograf och upphovsrätt: Eduardo Abrantes. CC BY-NC-ND 4.0

Det inre landskapet

Det första besökaren möts av när hon stiger in i kyrkorummet är ett slags torn eller cylinder mitt i kyrksalen¹⁶. Det finns inte ett enda stort fönster och väldigt få källor till naturligt ljus i hela salen. I stället för att stiga in i ett öppet landskap signalerar salen snarare en känsla av att vara i en grotta eller under jorden. Fokuset på norrsken, som gett byggnaden sitt namn, fortsätter i utsmyckningen av interiören. Betongväggarna har pryttts med långsmala ljusslingor som skapar ett mönster av norrskensliknande former.

---

16 För fler bilder av kyrkan se Schmidt Hammer Lassen (2013).

Nordlyskatedralens interiör, vägg och bänkrader av stolar. Fotograf och upphovsrätt: Eduardo Abrantes. CC BY-NC-ND 4.0

Det är dock ingenting levande eller rörligt över dessa ljus eller formationer, utan upplevelsen som fotografen Eduardo Abrantes och jag hade var snarare präglad av en avskalad brutalism. Materialen vibrerade inte, utan stod väldigt stilla. När gruppen visas runt i rummet berättas det att akustiken inne i cylindern är väldigt god och vi uppmuntras att samlas där för att sjunga tillsammans. Detta är den enda aspekten av hela besöket som, för mig, har en liten koppling till samiskt kyrkoliv – psalmsångernas betydelse.

Guiden säger ingenting om vad som ska sjungas, men gruppen stämmer snart in i en samisk sång som diskuterades under Rolf Streffanssons föreläsning dagen före besöket. På detta sätt tar sången plats i rummet, även när landskapet inte direkt inbjuder till gemensam tillbedjan. Sångens vibrationer blir, för mig, som en motståndsaktion – men den kan inte ändra på strukturen. De uppradade bänkraderna inbjöd inte till att röra sig i rummet på ett sätt som aktiverar sinnliga vibrationer eller väcker rytmer till liv. Det guiden vill påpeka är att konstverket som placerats inne i cylindern kallas på engelska *Stairway to Heaven*.

Nordlyskatedralens fondvägg och kristus staty vid huvudaltaret. Kristus statyn har inspirerats av grekiska segergudinnan Nike från Samothrake. Fotograf och upphovsrätt: Eduardo Abrantes. CC BY-NC-ND 4.0

Givetvis finns här en koppling till den bibliska berättelsen om Jakobs stege, som återfinns i Genesis 28:10–19. Men samtidigt återspeglar det engelska namnet den populärkulturella referensen till Led Zeppelins låt *Stairway to Heaven*. I Øhrstrøms (2013) intervju med Brandes återges ingenting om temat med Jakobs stege som ett möte med en helig plats, den livfulla kommunikationen mellan

det osynliga och synliga eller rörelserna mellan himmel och jord.¹⁷ I stället poängteras diskrepansen mellan mörker och ljus. När jag står under stegen och tänker på namnet, känns Gud snarare som någon som är högt uppe, bortom oss i himlavalvet. Det blir som om norrsken, som åsyftas vara kontakten till de himmelska dimensionerna och återspeglas i kyrkans yttre formation, ger mönstret för hur vi skall relatera till Gud också i denna innersta plats. För att nå Gud behövs en steg eller en förflyttning bort från denna värld till en annan himmelsk plats. Kyrkan har skapats för att möta Gud, men landskapet signalerar till besökaren att Gud ändå är bortom och delvis frånvarande.

Samtliga bilder och symboler av detta slag är i direkt kontrast till den samiska uppfattningen av att Gud är närvarande i landskapet, bland djuren och människorna. Rolf Steffensen berättade för oss under sin föreläsning på kursen om att när han döper samiska barn, lyfter han inte upp barnet mot himlen för att tacka och välsigna det, utan sträcker ut barnet mot landskapet, så att landskapet och barnet kan mötas som likvärdiga i en gemensam väv. Så som Nordlyskatedralen är konstruerad och dess interiör formad, finns det ingen öppning mot ett gensvarande landskap där människan kan få vara inlemmad i en levande väv.

Teologen Thomas O'Loughlin (2023) beskriver hur det teologiska tänkandet i kyrkorna i väst formulerats runt två olika aspekter av en kyrkobyggnad. Den första är frågan om att Gud möter människorna var som helst i sin skapelse – det behövs ingen specifik helig plats för ett möte med Gud. Här åsyftas inte enbart stycket från Exodus som jag redan nämnt, utan även det att Jesus upprepar i sitt möte med den samaritiska kvinnan i Johannesevangeliet 4:23–25: att tillbedjan av Gud inte är knuten till ett ställe som enbart vissa har tillgång till (O'Loughlin 2023, 25–28). Mötet med Gud är öppet för alla som söker honom och landskapet erbjuder sin egen inbjudan genom givna formationer i markernas konturer. Samtidigt, skriver O'Loughlin (2023, 28–30), finns det en annan

---

17 En möjlig vidareutveckling av artikeln kunde vara att diskutera de referenser som Genesis 28:10–19 ger till att jorden ges åt folket. Analysen kunde kritiskt granska om en sådan tolkningsram gynnar den samiska delen av befolkningen eller ej.

tematik som också påverkar det landskap där kristen tillbedjan och liturgi sker – måltidens och bordet logik.

Att bygga en kyrka så som Nordlyskatedralen, i ett landskap som levtt och inlemmats i samiska berättelser i årtusenden, innebär att ge företräde åt majoritetskulturens självförståelse och tolkningsmönster. I Nordlyskatedralen är altaret placerat så att man antingen måste gå runt eller genom cylindern för att, i den bortersta änden av salen (sett från ingången), stiga upp för en trappformation för att komma till en förhöjning där två altarskrank är placerade på var sin sida om bordet. (Schmidt Hammer Lassen 2013.) Framför altaret finns en stor och förgylld bronsfigur som påminner om en mansperson, men med oproportionerliga former. Hans armar är utsträckta till sidorna och hans huvud blickar uppåt. När belysningen är på i salen ser det ut som om figuren står under ett himlavalv och ett överjordiskt ljus strålar ned på honom. (Schmidt Hammer Lassen 2013.) Brandes berättar att Kristusfiguren inspirerats av den grekiska ”sejrende Nike fra Samothrake” (Øhrstrøm 2013). Fokuset ligger på Kristus utan kors och vare sig lidande eller underkastelse är det bärande temat. Det är åter den danske konstnärens vision om en förvandling från mörker till ljus och att få sitt liv tillbaka när man självmant ger det till Gud som står i centrum. (Øhrstrøm 2013.) Utmaningen är dock det att den förgyllda mannen har sin blick enbart på himmelen, och det uppstår ingen kontakt med dem som närmar sig altaret eller knäböjer vid bordet. Jag undrar om detta är i samklang med de upplevelser samerna i regionen haft med Gud? O’Loughlin (2023) förklarar att måltidens logik handlar om att skapa en intimitet där varje människa ska känna sig inbjuden till ett hemtamt och gästvänligt middagsbord. I relation till resten av kyrksalen skapar placeringen av Nordlyskatedralens altare en avskildhet från gemenskapen. Det är inte till ett intimt bord man blir inbjuden, utan till en plats där alla i salen kan beskåda dig. Här finns ingenting av den känslan av gemenskap som Johnsen (2007) beskriver att inträdandet i en *lavvu* möjliggör.

Det skulle finnas potential i Nordlyskatedralen att skapa en liknande formation som Rolf Steffensen gjort i sin församling. Där bildar kyrksalens mitt en *arran* (eldstad) och området runt den används, så som Johansen (2007, 95–97) beskrivit *boassu* det område inne i *lavvun* som helgats för att sköta matförberedelser och andra

viktiga ceremonier. Genom att placera måltidsplatsen i mitten av rummet skapas inte enbart en känsla av hemtrevnad, likt en *lavvu* i mitten av ett landskap. Formationen av kyrkorummets stolar i en cirkel gör dessutom att gemenskapen möts upp ansikte mot ansikte. Ingen lämnas utanför måltidens logik. Landskapet bjuder in till nattvardens praktik som en handling som fördjupar relationaliteten. När Nordlyskatedralens interiör och liturgiska praktik speglas i ljuset av den samiska teologin, tydliggörs hur en majoritetskristen teologisk föreställningsrymd inte enbart kan kännas främmande för den som inte är del av majoritetens tolkningsmönster. I detta exempel verkar även en västlig kristen föreställningsrymd oförmögen att leva upp till sin egen värdeskala innanför en byggnadskonstruktion som planerats likt Nordlyskatedralen.

Avslutande diskussion

Dessa berättelser om mitt eget möte med Nordlyskatedralen, bildkompositionerna skapade av fotografen Eduardo Abrantes och den förståelse jag fått om samisk teologi, har jag velat lyfta fram en kritisk granskning av arkitekturen och dess interiör. Artikelns bilder och beskrivningar har förmedlat några exempel på hur samisk och majoritetskristen teologisk föreställningsrymd inte enbart bryts mot varandra, utan den ena synen låtes dominera den andra, när kyrkorummet inte tagit hänsyn till dem som tjänas i detta landskap. Jag menar att läsningen jag gjort av katedralen som ett landskap, avslöjar hur oreflekterade majoritetskristna teologiska föreställningsrymder format kyrkan i Alta till att härbärgera koloniala maktanspråk på gudstjänstdeltagarnas upplevelser. Artikeln har ämnat, inte bara att blottlägga sådana blinda fläckar i värdegrunden som majoritetskulturen inte är medveten om, utan också lyfta fram alternativa praktiker som kunde ändra på den rådande ordningen. Genom att berätta om kyrkan som ett landskap har jag i stället velat visa på hur avkolonisering av teologi kan börja i att ge nya tolkningsnycklar för aktörskap i en kyrkobyggnad. Vidare menar jag att värdeskalen skiftar när landskapet och samiska berättelser och praktiker får forma den liturgiska väven även för en majoritetskristen föreställningsrymd.

Litteratur

- A site (2025): "Mythology Of The Northern Lights", *Aurora Zone*.
<https://www.theaurorazone.com/about-the-aurora/aurora-legends/> [hämtat 08.08.2025].
- Bang Svendsen, Stine H. (2021): "Saami Women at the Threshold of Disappearance: Elsa Laula Renberg (1877–1931) and Karin Stenberg's (1884–1969) Challenges to Nordic Feminism", *Feminisms in the Nordic Region: Neoliberalism, Nationalism and Decolonial Critique*, red. Suvi Keskinen, Pauline Stoltz och Diana Mulinari. Cham: Palgrave Macmillan, s. 155–176.
- Carter, J. Kameron (2023): *The Anarchy of Black Religion: A Mystic Song*. Durhamn och London: Duke University Press.
- Demant Hatt, Emilie & Sjöholm, Barbara (2019): *By the Fire: Sami Folktales and Legends*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Heikkilä, Lydia et al. (2024): *Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa = Sámiide guoski dutkama ehtalaš rávvuagat Suomas = Sämmliljd kyeskee tutkâmeettisiib ravvuuh Suomâst = Sä'mmlaid kuõskki tu'tk'kummuž eettla vuä'ppõõzz Lää'ddjänn-mest = Ethical guidelines for research involving the Sámi people in Finland*, Oulu: University of Lapland.
- Hellsten, Laura (2021): *Through the Bone and Marrow: Re-Examining Theological Encounters with Dance in Medieval Europe*. Turnhout: Brepols.
- Inge, John (2003): *Place in Western Thought and Practice*, New York: Routledge.
- Jamir, Shiluina (under utgivning): "Refusing Death, Claiming Life: Ethics, Faith and Theology in the Uplands of Northeast India", *Journal of the World Forum on Theology and Liberation Érudit*.
- Jernsletten, Jorunn (2004): "Landskap som tekst og handlende subjekt", *Samiske landskapsstudier: rapport fra et arbeidsseminar*, red. Lars Magne Andreassen. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta, s. 46–57.
- Jernsletten, Jorunn (2010): "Resources for Indigenous Theology from a Sami Perspective", *The Ecumenical review* 62(4), s. 379–389.

- Johnsen, Tore (2007): *Jordens barn, solens barn, vindens barn: kristen tro i et samisk landskap*. PDC Tangen: Verbum forlag.
- Johnsen, Tore (2017): "Erkänd historia och förnyade relationer: Perspektiv på försoningsarbetet mellan kyrkan och samerna", *Samerna och Svenska kyrkan: Underlag för kyrkligt försoningsarbete*, red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Umeå: Artos & Norma bokförlag, s. 101–131.
- Johnsen, Tore (2021): "'Menneske først, kristen så' Om teologi, rasisme mot samer og behovet for avkolonisering", *Kirke og Kultur* 4, s. 299–325.
- Keskinen, Suvi (2019): "Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Narratives: Rewriting Finnish History", *Scandinavian Studies* 91(1–2), s. 163–181.
- Kotva, Simone (2023): "Har teologien bidratt til kolonialisering og fornorskning? Kosmologi og spiritualitet som case", *Fornorskningen som teologisk utfordring vid MF vitenskapelig høyskole*. <https://www.youtube.com/live/CpKggVtdSj4?si=X-ZafJHebyH85Hc5a> [hämtat 06.08.2025].
- Kramvig, Britt (2004): "Landskap i levde liv" *Samiske landskapsstudier: rapport fra et arbeidsseminar*, red. Lars Magne Andreassen. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta, s. 150–155.
- Krumbukter (2016): *Föreställningsrymd*. <https://krumbukter.wordpress.com/2016/05/06/forestillningsrymd/> [hämtat 06.08.2025].
- Lindmark, Daniel & Olle Sundström (2016): *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi, Band 1 och 2*, Umeå: Artos & Norma bokförlag.
- Mahmood, Sara (2010): "Can Secularism Be Other-wise?", *Varieties of Secularism in a Secular Age*, red. Michael Warner, Jonathan Van Antwerpen & Craig J. Calhoun. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 283–299.
- O'Loughlin, Thomas (2023): "Domestic Ritual, Public Space", *Shaping the Assembly: How our buildings form us in worship*, red. Thomas O'Loughlin, Dublin: Messenger Publications, s. 19–32.
- Pallasmaa, Juhani (2016): "The Sixth Sense: The Meaning of Atmosphere and Mood", *Architectural Design: Special Issue: Evoking Through Design: Contemporary Moods in Architecture* 86(6), s. 126–133.

- Rose-Redwood, Reuben et al.(2020): "Decolonizing the Map: Recentring Indigenous Mappings", *Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualization* 55(3), s. 151–162.
- Rydving, Håkan (2004): "Saami responses to Christianity: resistance and change", *Beyond primitivism: Indigenous religious traditions and modernity*, red. J.K. Olupona. New York: Routledge, s. 99–108.
- Rydving, Håkan (2016): "Samisk kyrkohistoria: en kort översikt med fokus på kvinnor som aktörer", *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*, red. Daniel Lindmark & Olle Sundström. Umeå: Artos & Norma bokförlag, s. 315–340.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner* Oslo: Åsne Kummeneje Mellem
- Schmidt Hammer Lassen (2013): *Northern Lights Cathedral* <https://www.shl.dk/work/northern-lights-cathedral> [hämtat 06.08.2025].
- Schön, Ebbe (2004): *Folktrons ABC*. Stockholm: Carlsson Bokförlag
- Sjöberg, Lovisa Mienna (2018): *Att leva i ständig välsignelse. En studie av svidnidit som religiös praxis* Oslo: University of Oslo
- Sjöberg, Lovisa Mienna (2020): "Kristendomens historia på norsk och svensk sida av Sápmi – en översikt", *Teologisk Tidsskrift* 9, s. 34–51.
- Sjöberg, Lovisa Mienna (2022): "Adams barn tillsammans i klimatkrisens tidevarv", *St. Sunniva Tema: Klima* 2(2), s. 22–33.
- Taylor, Charles (2007): *A Secular Age*, Cambridge Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Tuck, Eve & Yang, K. Wayne (2012): "Decolonization is not a metaphor", *Decolonization: Indigeneity, Education & Society* 1(1), s. 1–40.
- Walsh, Catherine (2014): "Pedagogical Notes From the Decolonial Cracks", *e-misférica* 11(1).
- Øhrstrøm, Daniel (2013): "Nordlyset er et billede på Jesus", *Kristeligt Dagblad* <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/nordlyset-er-et-billede-p%C3%A5-jesus> [hämtat 06.08.2025].

Den politiska biografien i Frankrike – en spegel av fransmännens presidentbild

---

Elisabeth Tegelberg

I Frankrike intar de politiska biografierna en central plats i den samtida bokutgivningen. Man skulle kunna säga att de utgör en undergenre inom biografigenren, vilken i sig är mycket rikligt företräd i den franska litteraturfloran. Det är för övrigt inte bara böcker om presidenter och aktiva politiker på hög nivå som i en aldrig sinande ström utkommer i Frankrike, utan också verk författade av objekten själva, som i dessa får tillfälle att lägga ut texten om sina visioner och ambitioner. Ett exempel är Emmanuel Macron, som i samband med sin valkampanj inför den första mandatperioden (maj 2017–april 2022) publicerade den omtalade boken *Révolution* – en ofta citerad bok där han redogör för sitt nya partis, *La République En Marche!* (numera *Renaissance*), bärande idéer och framtidsplaner. I Sverige existerar knappast någon motsvarighet till politiska biografier av franskt snitt, definitivt inte volymmässigt men inte heller med avseende på karaktéristiska drag.

I de franska politiska biografierna sammanvävs ofta fakta, analyser och tolkningar, ibland tryfferade med personliga iakttagelser av mer eller mindre spektakulärt slag. Inte sällan finner man före detta medarbetare till presidenter och andra politiska dignitärer som känt

sig kallade att skriva om sina före detta chefer, vars agerande och personliga egenheter de har kunnat observera på nära håll. Sålunda har man på senare år kunnat ta del av ett stort antal biografier om François Mitterrand, Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy, François Hollande och Emmanuel Macron, där författarna har haft olika infallsvinklar och mer än en gång hållit räfst och rättarting med dessa maktens män vid vars sida de verkat.

Frankrike har en lång tradition av att publicera historiska politiska biografier, bland vilka de som behandlar Charles de Gaulle – hans liv och verk – intar en särställning. Han är och förblir en ständig referenspunkt i fransk politik, och nya böcker om honom fortsätter att utkomma regelbundet mer än ett halvsekel efter den berömde generalens bortgång. Vissa av de politiska biografier som ges ut är mer inriktade på den förda politiken än andra. I det första fallet är det vanligt förekommande med beskrivningar av huvudpersonernas uppgång och (eventuella) fall, liksom analyser av politiska ställningstaganden och beslut, deras orsaker och konsekvenser. Andra biografier fokuserar på det privata och det som händer bakom kulisserna – alltifrån maktavarnas strategiska överväganden och taktiska resonemang innan besluten fattas till avslöjanden om korruption, nepotism och ekonomiska tvivelaktigheter.

Det är heller inte ovanligt att presidenternas hustrur skärskådas i böcker där författarna avhandlar både deras inflytande på de äkta hälfterna och på den politik dessa fört – och där läsarna från och till även förses med pikanta, privata avslöjanden från presidentgemaken. Man har exempelvis kunnat ta del av böcker om Yvonne de Gaulle, Danielle Mitterrand, Bernadette Chirac och Brigitte Macron, för att nämna några. Den mest spektakulära boken av detta slag handlar emellertid inte om en presidenthustru utan är skriven av en före detta sådan (eller presidentsambo för att vara helt korrekt), nämligen Valérie Trierweiler, vars bok *Merci pour ce moment* från 2014 blev en veritabel bästsäljare i Frankrike. Denna bok är en i högsta grad avslöjande och aggressiv uppgörelse med hennes otrogne partner François Hollande, och den ger talrika exempel på såväl hans privata som politiska dubbelmoral.

Många fransmän hyser ett uttalat intresse för inrikespolitik. Diskussionens vägor går ofta höga om politikernas idéer, uttalanden och åtgärder och det framförs bitande kritik av den politiska eliten i

Frankrike och dess sätt att utöva inflytande och makt. Ett exempel på ett av de mer slående och konkreta uttryck som fransmännens inrikespolitiska engagemang tar sig är de talrika strejker som regelbundet äger rum inom olika sektorer av det franska samhället. De är, skulle man kunna säga, en del av Frankrikes politiska kultur. I detta avseende befinner sig fransmännen långt ifrån de strävanden efter konsensus och undvikande av konflikter som är fundamentala i svenskt samhällsliv, där man ju nästan till varje pris vill undvika strejker och öppna konfrontationer. Strejkerna i Frankrike, liksom demonstrationer och manifestationer av olika slag, samlar ofta ett mycket stort antal engagerade deltagare – bara under Emmanuel Macrons presidentskap har vi bland annat sett två mycket uppseendeväckande fall av folklig missnöjesyttring, nämligen De gula västarnas blockad av franska vägar för att protestera mot höjda bränslepriser och manifestationerna mot genomförandet av den franska pensionsreformen; båda innebar ett kraftfullt avståndstagande från förslag till nya bestämmelser, vilka upplevdes som djupt orättvisa då de drabbade vissa grupper i samhället mycket hårt. Kriserna har avlöst varandra under Macrons presidentskap och han har haft att tackla såväl protester mot långsiktiga, kontroversiella reformer som tillfälligt uppblående samhällskonflikter. Det är knappast en tillfällighet att han har givit upphov till många politiska biografier.

Emmanuel Macron är en president som har som ett av sina mål att positionera sig internationellt, inte minst inom EU, och han väcker intresse i många länder med sin nydanande politik, sin moderna framtoning och sina frispråkiga uttalanden. Macron har tydligt och på olika sätt visat att han, tillsammans med Tyskland, vill se Frankrike ikläda sig ledartröjan inom EU. Han vill stärka EU:s inflytande och göra unionen mer flexibel, minska beroendet av USA och han vill reformera Nato. Han har också manifesterat sina globala ambitioner genom att söka medlarrollen i internationella konflikter (till exempel i Ukraina) och han strävar efter att stärka Frankrikes roll i Afrika. I Sverige har intresset för Macron bland annat tagit sig uttryck i en bok där han står i centrum, *Macron och hans missnöjda folk* (2022), där författaren Tomas Lindbom dessutom ger en hel del utrymme åt några av Macrons föregångare på presidentposten och analyserar dagsaktuella problem i Frankrike.

Det har om Emmanuel Macron skrivits ett mycket stort antal biografier med olika fokus sedan han hamnade i hetluften i samband med sin första valkampanj inför presidentvalet 2017. En av de mest uppmärksammade och initierade av dessa biografier, *Emmanuel Macron, un jeune homme si parfait*, är skriven av den politiska reportern Anne Fulda. Den utkom 2017 och finns även på svenska, *Emmanuel Macron. En biografi*. Böckerna om den aktuella presidenten och hans gärningar – och påstådda missgärningar – fortsätter att fylla boklådornas hyllor och skyltfönster. Det säger sig självt att dessa publikationer, som innehållsmässigt täcker ett brett spektrum, varierar i inriktning och ambitionsnivå. De flesta biografierna är dock skrivna av seriösa författare med gedigen bakgrund och som är väl insatta i såväl faktiska förhållanden som politikens irrgångar.

Oavsett biografiernas huvudinriktning finner man några ofta återkommande, gemensamma inslag. Det tas exempelvis upp att Macrons båda föräldrar var läkare och att han stod mycket nära sin mormor under uppväxten (något som han själv ofta har fört fram), en stark kvinna som gav honom ovärderlig respons, både intellektuellt och känslomässigt. Likaledes är Macrons intresse för litteratur, filosofi och teater under skolåren ett vanligt tema och i samband därmed tycks det vara mer eller mindre obligatoriskt att fastslå att hans lärare i drama på gymnasiet var den 24 år äldre Brigitte Auzière, som sedermera blev hans hustru. Macrons ungdom och nytänkande, liksom hans energi och entusiasm, hans oväntade politiska kometkarriär, hans yrkesmässiga förflutna i finansvärlden och hans utbildning på elithögskolorna har sin givna plats i många av biografierna. Andra återkommande teman är hans förmenta motsägelsefullhet (arrogant men samtidigt folklig, traditionell men samtidigt förändringsinriktad), liksom hans förankring i den franska eliten och hans uttalade beslutsamhet att driva igenom modernisering på olika fronter.

Macron-biografierna har en tydlig slagsida åt det inrikespolitiska: det är framför allt det som Macron syftar till att åstadkomma inom Frankrikes gränser och som påverkar fransmännens vardag som är av betydelse för såväl väljarna som de politiska biografierna. Detta framgår inte minst av biografiernas titlar, som för övrigt ibland är fyndiga, ibland småelaka. Här följer några exempel ur högen (översättningarna är gjorda av mig med undantag för Sartres verk): *Emmanuel Macron, en marche vers l'Élysée* (Emmanuel

Macron på väg mot Élyséepalatset') – titeln anspelar på det dåvarande namnet på Macrons parti *La République En Marche!* –, *Le président des ultra-riches* ('De hyperrikas president'), *Emmanuel Macron. Le banquier qui voulait être roi* ('Emmanuel Macron. Bankdirektören som ville bli kung'), *L'obsession du pouvoir* ('Besattheten av makten'), *L'ambigu monsieur Macron* ('Den mångtydige herr Macron'), *Le traître et le néant* – den sistnämnda titeln, 'Förrädaren och intet', är en blinkning till Jean-Paul Sartres berömda filosofiska verk *L'être et le néant* ('Varat och intet').

Det är, vilket också framgår av ovanstående titlar, mycket vanligt att biografierna är kritiska och tar upp det missnöje med Macron som många fransmän känner och uttrycker – hos vissa av sina landsmän framkallar han rent av djup animositet – känslor som bekräftades och förstärktes i samband med presidentens sätt att genomdriva den starkt kritiserade franska pensionsreformen 2023, då demonstrationer och manifestationer avlöste varandra i Frankrike. I en av biografierna, *Le Prince balafré. Emmanuel Macron et les Gaulois (très) réfractaires* (2023) ('Den ärrade fursten. Emmanuel Macron och de (mycket) upproriska gallerna'), skriven av den politiske journalisten och essayisten Alain Duhamel, hävdas det exempelvis att Macron väcker ett speciellt och mer personligt hat än andra företrädare i ämbetet. Han ger enligt författaren upphov till avundsjuka och ilska på grund av den brist på jämlikhet som han anses stå för och etiketten De rikas president har klistrat sig fast, trots att han varken är född rik eller har skaffat sig en förmögenhet under sin karriär. Delvis spelar väl hans förflutna som anställd i en Rothschildbank in här, liksom den liberala ekonomiska politik han förespråkar. Macron förebrås bland annat också för att ha övergivit sina landsortsrötter – han är född och uppvuxen i Amiens i norra Frankrike – och han har kommit att ses som en symbol för den föga uppskattade parisiska eliten.

Kritiker och journalister framhåller även att presidenten ofta gör spontana, oöverlagda uttalanden och de tar gärna fasta på olyckligt valda fraser, detta utan att ta hänsyn till den aktuella kontexten. Macron är inte den förste president som från och till levererar odiplomatiska yttranden, men han är värre än sina företrädare, tycks många mena. Vissa av Macrons psykologiska verbala urspårningar möts av bristande förståelse hos medborgarna, som exempelvis när han under ett statsbesök i Danmark jämförde de konsensus- och

kompromissinriktade danskarna med de konfliktbenägna gallerna, något som togs mycket illa upp av många fransmän, som ansåg att presidenten därmed gav uttryck för fransk underlägsenhet. Macron blir inte sällan missförstådd och orättvist bedömd när citaten rycks ur sina sammanhang, vilket bidrar till bilden av en okänslig statschef.

Det går i Frankrike en skiljelinje mellan å ena sidan de grupper som ser Emmanuel Macron som symbolen för en ny, osäker och farlig värld, de som motsätter sig modernisering och globalisering och å andra sidan de mer aktiva och inflytelserika grupper som tycker att han har rätt, att Frankrike måste möta samtidens utmaningar, se framåt och söka allianser. Vi står således inför dels ett nostalgiskt och missnöjt Frankrike, dels ett djävt och förnyelseinriktat Frankrike. För den drivande och reformbenägne presidenten gäller det, tycks det, att bli om inte omtyckt så i alla fall respekterad. Han har konsekvent drivit sitt moderniseringsprojekt, ett projekt som samtidigt som det attraherade många väljare repellerade andra. Hans ambition var och är att stärka Frankrikes attraktionskraft och kunna möta den utländska konkurrensen, vilket ibland har stått honom dyrt beträffande det folkliga stödet.

En fråga man kan ställa sig i detta sammanhang är varför Macron blev omvald som president 2022, trots det starka missnöjet hos stora delar av befolkningen med den politik han förde under sin första mandatperiod. En av förklaringarna anses vara att Macron blev omvald i brist på bättre alternativ då de främsta konkurrenterna, högerens Marine Le Pen och vänsterns Jean-Luc Mélenchon, inte sågs som tillräckligt pålitliga. Det torde inte vara en alltför djärv gissning att de politiskt omvälvande händelserna våren och försommaren 2024 – först *Nationell samlings* spektakulära framgångar i valet till Europaparlamentet i april, som fick Macron att upplösa Nationalförsamlingen och utlysa nyval i juni/juli, och därefter de turbulenta förhandlingarna med den vinnande vänsterkoalitionen i detta val – lär ge upphov till nya politiska biografier, både på kort och lång sikt; 2025 utkom för övrigt ytterligare en uppmärksam och mycket kritisk biografi om Emmanuel Macron, *Le président toxique. Enquête sur le véritable Emmanuel Macron*, skriven av journalisten Étienne Campion. Det mesta talar för att nya kriser och problem är att vänta i Frankrike och att både Macrons personlighet och hans politiska agenda kommer att fortsätta att engagera såväl medborgare som politiska biografer.

Litteratur

- Bourmaud, François-Xavier (2016): *Emmanuel Macron. Le banquier qui voulait être roi*. Paris: L'Archipel.
- Campion, Étienne (2025): *Le président toxique. Enquête sur le véritable Emmanuel Macron*. Paris: Robert Laffont.
- Davet, Gérard et Lhomme, Fabrice (2021): *Le traître et le néant*. Paris: Fayard.
- Davet, Gérard et Lhomme, Fabrice (2022): *L'obsession du pouvoir*. Paris: Éditions Delcourt.
- Duhamel, Alain (2023): *Le Prince balaféré. Emmanuel Macron et les Gaulois (très) réfractaires*. Paris: Éditions de L'Observatoire.
- Endewelt, Marc (2015): *L'ambigu monsieur Macron*. Paris: Flammarion.
- Fulda, Anne (2017): *Emmanuel Macron, un jeune homme si parfait*. Paris: Plon.
- Fulda, Anne (2017): *Emmanuel Macron. En biografi*. Lund: Historiska Media.
- Lindbom, Tomas (2022): *Macron och hans missnöjda folk*. Stockholm: Santérus förlag.
- Macron, Emmanuel (2016): *Révolution*. Paris: XO éditions.
- Pinçon, Michel et Pinçon-Charlot, Monique (2019): *Le président des ultra-riches*. Paris: Éditions La Découverte.
- Prissette, Nicolas (2016): *Emmanuel Macron, en marche vers l'Élysée*. Paris: Plon.
- Sartre, Jean-Paul (1943): *L'être et le néant*. Paris: Gallimard.
- Trierweiler, Valérie (2014): *Merci pour ce moment*. Paris: Éditions Les Arènes.

Det mänskliga ögat kontra det maskinella. Debatten om finländsk konstfotografi under 1920- och 1930-talen

---

Kjell Andersson

Mellankrigstiden utgör ett intressant skede inom finländsk fotografi, och då särskilt den fotografi som strävade till någon form av konstnärlighet. Å ena sidan har perioden karaktäriserats som piktorialistisk med skönhet och (national)romantiska naturmotiv som centrala ingredienser (Haapio 1986). Å andra sidan har den också, med hänvisning till den frambrytande modernismen, framställts som ”ett av den finländska fotokonstens intressantaste skeden” (Juotsalmi 1986, 164). Jag skall i det följande med hjälp av samtidsmaterial belysa denna paradox. Perioden har debatterats inom nutida fotografforskning (till exempel Frigård 2008). Däremot är den knappast känd för en vidare, svenskspråkig, läsekrets. Forskningsläget förefaller inte heller mättat, varför föreliggande essä skall ses som ett inlägg efterlysande fler infallsvinklar och om möjligt bredare primärmaterial.

Dagerrotypi, en typ av fotografisk bild framtagen av fransmannen Louis Daguerre och introducerad i slutet av 1830-talet brukar allmänt betraktas som startskottet för fotografin. Metoden spred sig också snabbt till Finland, de äldsta bevarade bilderna finns från 1840-talet (Hanste 1946). Ungefär samtidigt med dagerrotypin utvecklades också en pappersnegativmetod, kalotypi, vilken dock inte vann större spridning på grund av oskarpa bilder och patentproblem. Nästa betydande steg i fotografiutvecklingen var våtkollodionmetoden som förebådade den slutliga analoga fotografitekniken, men som var arbetsdryg och komplicerad då den förutsatte laboratoriearbete på ort och ställe där bilderna togs. Först i och med de så kallade torrplåtarna (bromsilvergelatinmetoden) i början av 1870-talet hade fotografin funnit sin praktiskt fungerande tekniska form. I början bestod bildmediet av preparerade glasskivor men ganska snart kunde man överföra tekniken till andra genomskinliga material, och därmed var den fotografiska filmen framtagen.

Den tidiga fotografin var utmanande med dels besvärliga metoder, dels tung och svårhanterad utrustning, dels begränsningar vad gäller de bilder som överhuvudtaget kunde åstadkommas. Detta innebar att verksamheten begränsades till ateljéer och personer som fotograferade i yrkesmässigt syfte. Så kallade visitkort, det vill säga porträtt och liknande som togs i ateljéerna var till en början det dominerande motivet (Porkka 1986). Så småningom utvidgades motivkretsen till byggnader, stadsvyer, olika specifika objekt, och också landskap och miljöer i ett vidare sammanhang, i och med att teknik och utrustning förbättrades och beroendet av fasta ateljéutrymmen minskade.

Till en början sågs fotografin huvudsakligen som en mekanisk återgivning av verkligheten. Detta gav ett begränsat utrymme för konstnärliga ambitioner, även om den fotografiska processen i sig tillät variationer och en egen personlig syn på hur verkligheten skulle gestaltas (Hanste 1946). Målarkonstens skugga hängde dock tungt över nykomlingen inom bildskapandet, och drev de fotografer som hade aspirationer i konstnärlig riktning att tillämpa tekniker och metoder som hade anknytning till föregångartraditionen. Hit

hörde framför allt hantverk och handarbete, såsom konstfärdig bildkopiering på utstuderade material och retuscheringsarbete för att få den slutliga touch på bilderna som man önskade sig. Inriktningen, som benämndes piktorialism, hade uppstått i England i slutet av 1800-talet och därefter spritt sig över världen, för att slutligen, på 1920-talet, få en dominerande roll också i Finland (Porkka 1986). Stilinriktningen känns igen på en strävan till mjuka, förlåtande, porträtt och stiliserade landskap, ofta med lätt färgtoning, och den manifesteras i ett flertal klassiska fotografier från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Samtidigt som piktorialismen nådde sin höjdpunkt mötte den dock, från de innersta kretsarna, en opposition. Industrialismen expanderade under 1900-talets första årtionden och teknik och maskiner, inklusive kameror, blev symbolen för framskridande och en ny värld på ett slags högre plan. Med andra ord: modernismen bröt fram inom konst och kultur. För fotografins del skedde inte bara en symbolisk utan framför allt en teknisk och materiell förändring: kamerorna blev mindre, bättre, mångsidigare och mer lätthanterliga, och möjligheterna vad gäller det man bildmässigt kunde åstadkomma växte drastiskt. Allt fler frågade sig: Varför ägna sig åt manuell bildmanipulering när möjligheterna till kreativt skapande med kameran och den materiella kringutrustningen vida översteg det retuschören kunde göra i ateljén? Ett av de första namnen inom denna nya inriktning var New York-fotografen och konstpromotorn Alfred Stieglitz, tidigare en central gestalt inom piktorialismen. De nya idéerna frodades dock på bred front. I Tyskland verkade Albert Renger-Patzsch, liksom Bauhausskolan med ungraren László Moholy-Nagy som känd modernistisk proponent (Joutsalmi 1986, Frigård 2008, 138). I Paris verkade å sin sida amerikanen Man Ray, känd för sina fotoexperiment och surrealistiska och dadaistiska bilder (Joutsalmi 1986). Fotografiet i sig, och inte bilden och dess icke-fotografiska bearbetning, var kärnpunkten i dessa fotografers och multikonstnärers verksamhet. Man lät det dock inte stanna vid kameran och dess optik utan studerade också mera allmänt spelet mellan ljus och skugga på fotografiska material utanför kameran, ett slags utforskande av gränserna för den teknik som fotograferingskonsten hade lagt grunden till.

Piktorialismen nådde efter första världskriget en stark position i Finland. Den retrospektiva synen på vad som hände under mellankrigstiden har dock varit tudelad. Olli Haapio (1986) anger i sin redogörelse över utvecklingen efter andra världskriget att man ännu efter kriget momentant återgick till den syn som varit förhärskande tidigare, det vill säga piktorialismen. Sinikka Juotsalmi (1986) menar å sin sida att man länge utgick från att det hände lite på fältet under 1920- och 1930-talen – helt enkelt för att perioden inte belysts. En bidragande orsak till detta var att mycket av det fotografiska grundmaterialet gått förlorat. Senare forskning, exempelvis Johanna Frigårds avhandling *Alastomuuden oikeutus* (2008), ger i stort sett Juotsalmi (1986) rätt: det förekom under mellankrigstiden en livlig debatt mellan företrädare för det gamla (en nationell finländsk variant av piktorialismen) och det nya modernistiska synsättet, låt vara att de båda riktningarna smälte ihop till en moderat finländsk hybrid, speciellt som 1930-talet fortgick och krävde nationell enighet (Hanste 1946, Saraste 2004).

Finland: ABISS-grupp och teoretisk inriktningsdebatt

Den mest synliga manifestationen gällande ett modernistiskt synsätt på fotografi i mellankrigstidens Finland var ABISS-gruppen. Gruppen, som bestod av Heikki Aho, Hanns Brückner, Heinrich Iffland, Vilho Setälä och Björn Soldan höll i maj 1930 en utställning över vad som ansågs representera den nya inriktningen (på finska uusi suunta) på Salong Strindberg i Helsingfors. Gruppen – som framträdde med denna enda utställning – var dock sedan tidigare etablerad inom finländsk fotografi och flera medlemmar deltog också i en samtidigt arrangerad mera traditionell fotoutställning i Konsthallen (Frigård 2008, 154). Betydelsen av ABISS skall därför kanske inte överdrivas. Recensenten Martti Pesonen (1930) med pseudonymen Kameristi framhöll också att medlemmarna sedan tidigare var kända inom de små fotografkretsarna och att de som förväntat ställde ut goda arbeten, men att det var tveksamt vilket tillskott ABISS-etiketten (akronymen baserade sig på deltagarnas efternamn) gav. Intressant är dock att två av deltagarna, Hanns Brückner och Heinrich Iffland, var inflyttade tyskar – den nya

inriktningen inom fotografin sågs i Finland ofta som någonting utländskt (Saraste 2004, 55). Också Heikki Aho och Björn Soldan, som var Juhani Ahos söner, hade studerat fotografi i Tyskland. De senare hade också specialiserat sig på filmproduktion – vilket kanske mer än något annat var det medium som symboliserade det moderna. ABISS och dess strävanden till något nytt inom fotografin hade därför delvis en praktisk eller materiell bakgrund: om man i sitt värv kom i kontakt med, och hanterade, det allra senaste inom bildframställning och teknik var det också ganska naturligt att man betonade detta i sin kontakt med publik och kolleger. Samtidigt applåderades ABISS-gruppen emellertid också starkt som en idémässig förnyare av finländsk fotografi och foto-konst, exempelvis av kritikern Raul af Hällström (1930, 139–140) i tidskriften *Tulenkantajat*.

ABISS-gruppen var, trots sin ideologiska markering, förankrad i praktik och arbetsrelaterad verklighet. Den debatt som fördes i tidskriften *Valokuvauus* (organ för avancerade amatörfotografer) under åren 1929–1931 var däremot uttryckligen fototeoretisk och ideologisk. Kontrahenterna var främst filosofie magistern och tjänstemannen Martti Pesonen, ivrig amatörfotograf, och fotografen och filmaren Eino Mäkinen. Mäkinen (1929), som en tid samarbetade med Aho och Soldan framför synpunkter på fotografin under rubriken ”Uusia näkemyksiä” (på svenska nya synsätt). Han hänvisar här till tidigare nämnda Bauhausmedlemmen Moholy-Nagy och dennes tankar om fotografimediet. Budskapet i Moholy-Nagys och Mäkinens fotografisyn är att fotografin i sig är en speciell verksamhet och konstform som ger produkter och bilder som inte kan åstadkommas på annat sätt. Fotografins uppgift är därför att utnyttja detta fullt ut och inte försöka efterlikna andra konstformer, som piktorialismen gjort. Som exempel nämns perspektiv som optiskt kan skapas och fångas och som det mänskliga ögat inte kan se. Den fotografiska tekniken kan dock också lyftas ut ur kameran och skapa nya bilder som likaledes står utanför det mänskliga synsinnets direkta räckvidd: ”Fotografi är att skriva med ljus, teckna med ljus, fotografins verkliga hjärta är att behärska detta tecknande och skrivande och inte att kopiera föremålen som man hittills så gott som enhälligt trott” (min översättning), citerar Mäkinen (1929b, 18) den ungerske Bauhausfilosofen Moholy-Nagy.

Mäkinen (1929b) utvecklar samma tankegångar i *Tulenkantajat* under rubriken "Tieteellista taidetta" (på svenska vetenskaplig konst). Han för ett resonemang som antyder att fotografen och konstnären i och med teknikens utveckling fått ett verktyg som helt omskapar verklighetsframställningen, öppnar upp ögonen för betraktaren och publiken för en värld som tidigare varit onåbar. Martti Pesonen ger indirekt ett svar till Mäkinen i *Valokuvauus* 9/1929. Han diskuterar här med hänvisning till boken *Es kommt der neue Fotograf* av tysken Werner Gräff den nya fotografen eller den nya sakligheten. Inlägget är en blandning av moderat nyfikenhet, ironi och en uppenbar tilltro till de estetiska teorier och värderingar som väglett bildkonsten över lag och som också till stor del tagits för givna inom fotografen. Tillspetsat säger Pesonen (1929, 174) att om ni vill veta vad den nya inriktningen innebär kan ni "ta konventionella fotografier i er hand och föreställa er att de ur så gott som alla synvinklar har tagits helt tvärtom" (min översättning). Samtidigt bidrar han dock med en egen, moderat, tolkning av den nya stilriktningen i form av en bild av en kvinna som tvättar sig i ett somrigt strandbryn. Bilden är enligt Pesonen okonventionell till sin komposition, men samtidigt har han så långt som möjligt försökt undvika överdrifter och onödiga avvikelser från det vedertagna.

Mäkinen (1930b) återkommer i tidningen *Valokuvauus* med en längre artikel benämnd "Uusi suunta" (på svenska ny inriktning). Han betonar här att det nya inom fotografen inte utesluter det existerande, hävdvunna, utan att det tvärtom utgör ett betydande tillskott, vidgar vyerna för fotografen. Borde man inte vara tacksam för att fotografiska experiment vidgar medvetandet, hjälper en att se och uppleva det man inte sett och upplevt förr, är andan i Mäkinens resonemang. Han diskuterar i detalj vad den nya inriktningen inom fotografen är och inte är, samt vilka möjligheter den ger. Bland annat granskar han impressionistiska, expressionistiska, nysakliga och abstrakta inriktningar. Mäkinen medger att dadaismepitetet fortfarande tynger den nya fotografen men att det måste göras tydligt att den representerar så mycket mer och att den öppnar obegränsade rymder för fotografer och för nutidsmänniskan i sin bildkultur, liksom för konsten och konstinstitutionerna.

Den tidigare nämnda recensionen av ABISS-gruppens utställning signerad Kameristi/Pesonen (1930) kan på sätt och viss också

ses som ett inlägg i debatten om den nya fotografin. Pesonen ger över lag uppskattande omdömen om de olika gruppmedlemmarnas verk men han ställer sig uppenbart frågande till gruppens mission som sådan och vad den kollektivt söker förmedla. Avslutningsvis hoppas han att gruppen, om den fortsätter att verka, inte skall begränsa medlemmarnas inriktning och individuella utveckling. Möjligen kan ställningstagandet ses som ett uttryck för misstro mot kollektivism – inom konstens område – men snarare speglar det nog Pesonens syn på de bombastiska proklamationerna om *en ny fotografi* som slagord utan särskilt mycket nytt eller vederhäftigt att komma med. ABISS-fotograferna var kända för Pesonen. De var kolleger, vilka han på olika sätt uppskattade, men förstås även kunde ställa sig kritisk till. Att fotografierna på det här sättet ställde upp som manekänger för en fotografisk ism var dock något som Pesonen kände sig främmande inför.

Mäkinen recenserar sina kolleger

I skiftet mellan 1930 och 1931 tecknar Eino Mäkinen (1930a; 1930c; 1931a) parvisa fotografporträtt i tre nummer av *Valokuvavaus*. Porträtten utgör i sig inga debattinlägg, men på grund av att skribenten är den vid tiden mest artikulerade proponenten för den nya inriktningen, och eftersom de porträtterade fotografierna ganska lätt kan indelas enligt skola, blir de kritiskt orienterade översikterna över kollegernas arbeten ett klart tillägg till de positionsbestämningar som inläggen ovan manifesterar. Mäkinen (1930a) inleder med modernisterna Aho och Iffland. Aho beskrivs som ingenjören, den rationelle aktören i den moderna världen, som experimenterar med de material och verktyg han har förhanden, och som framför allt gör detta utan att låta sig hindras av konventioner och förhållningsregler. I den här världen kan slumpen få det avgörande ordet, dock inte på ett kaotiskt sätt utan för att den för den observante bildkreatören/ingenjören levererar den byggesten som får den visuella skapelsen att hållas samman. Iffland är också modernist men han beskrivs i mångt och mycket som Ahos motsats. Han representerar nysakligheten men han gör det på ett sätt som kombinerar försiktighet och noggrannhet med ett stort

tekniskt och konstnärligt kunnande. Kaktusen (ett exempel­foto som Mäkinen visar) avbildas inte som naturvetaren ser den; inte heller som blomsterälskaren ser den. Den betraktas i stället som en arkitektonisk skapelse, naturens sätt att bygga. För att få fram detta intentionella perspektiv på ett motiv använder Iffland bland annat skicklig beskärning. Sina kvaliteter till trots ser dock inte Iffland fotografiet som konst utan på sin höjd som konst­hantverk. Han blir därmed konst­när mot sin egen vilja, enligt Mäkinen (1930a).

Et exempel på Heinrich Ifflands sätt att gestalta naturen: en fjärilsvinge har fotograferats med makroteknik och mönster som man knappast ser för blotta ögat framträder i djuprelief. Man kan till och med associera till ett öga vilket ger bilden en suggestiv flerdimensionalitet. Källa: Valo ja varjoa, sid. 77.

Två andra personer som Mäkinen (1930c) analyserar är fotografen Aarne Uusikylä och skribenten och debattören Martti Pesonen. Uusikylä beskrivs av Mäkinen (1930c) som fotografen som förfärdigar sina alster utgående från en vision och intuition; kameran och mörkrummet spelar här en liten roll, även om han behärskar

tekniken för sina syften. De inriktningar som Mäkinen diskuterar är landskap, porträtt och arrangemang och han pekar berömmande på en utveckling inom samtliga områden, vilket kan väcka en viss förvåning hos en sentida debattör, eftersom Uusikylä i motsats till modernisten Mäkinen är en traditionell piktorialist. Pesonens bilder beskrivs som gråa men med en klart personlig prägel. Pesonen vågar till exempel göra bilderna enkla där andra fotografer lätt skulle foga in flera element för att göra det hela fullständigt. Han tar också bilder som på sätt och vis är ögonblicksbilder men som i Pesonens tappning blir arrangemang. Kärnpunkten i avsnittet om Pesonen är dock att denne säger sig inte ha några nya bilder att visa upp, fotograferandet har fått stå tillbaka för annat mer brådskande. Mäkinen tolkar dock detta som att Pesonen genomgår ett utvecklingsskede; han har, från att tidigare varit en sträng kritiker av de nya inriktningarna inom fotografin, mer och mer börjat inse deras förtjänster. Mäkinen förutspår att Pesonen kommer att vara en farlig konkurrent vid fotoutställningar, tävlingar och dylikt när han kommer ut med sin nya produktion.

Martti Pesonen framstår i debatten som traditionalist och piktorialist men samtidigt var han inte främmande för experimenterande. På bilden styr han med hjälp av komposition och teknik blicken till scenens huvudmotiv, de lekande pojkarna. På grund av en förtidig död hann Pesonen dock aldrig ta steget över till modernism, som kollegan Mäkinen spekulerade om. Källa: Valoa ja varjoa, sid. 17.

Det sista fotografpar som Mäkinen (1931a) behandlar är Oiva Kallio och Aarne Pietinen. Också dessa två behandlas som varandras motsatser. Kallio är lugn och noggrann, arkitekten som framför allt fotograferar natur och landskap men som också närmar sig sitt eget gebit, till exempel via studiet av arkitektoniska detaljer. Utgångspunkten är traditionell, piktorialistisk men det syns en förändring mot det enklare, renare, mot fotografin i sig som är modernismens ledstjärna. Pietinen beskrivs som den rastlöse, som fotograferar allt, prövar allt, men som inte sätter sin själ i verken på samma sätt som många andra, noggranna och hängivna fotografer. "Han är född till pressfotograf" konkluderar Mäkinen (1931a, 49) med hänvisning till den karriär inom tidningsvärlden som Pietinen inlett något år tidigare (se Kukkonen 2017). Johanna Frigård (2008, 144) tolkar karaktäristiken av Pietinen som bilden av den nya fotografen som lämnat strävan efter den tidlösa harmonin bakom sig och fördomsfritt kastar sig in i den nya, pulserande och svärstyrda (moderna) världen.

"Tobaksprat om komposition" – kritik med mustig tidsfärg

I tidskriften *Valokuvauus* publicerar Pesonen (1931) en ambitiös artikel om bildkomposition. Artikeln är knappast i sig ett debattinlägg, men genom den respons den fick måste den ändå ses som ett inslag i den inriktningsdebatt som rekapitulerats tidigare i essän. Pesonen redogör sakkunnigt för bland annat klassiska kompositionsregler som gyllene snittet och tredjedelsregeln, geometriska förhållanden kända sedan antiken och hänvisade till ännu idag. Mäkinen (1931b) bemöter Pesonen under rubriken "Tupakkapuhetta sommittelusta" (på svenska tobaksprat om komposition) och inleder med att konstatera att pseuydonymet Kameristi förtjänstfullt redogör för regler och begrepp inom bildkomposition, men att han gör ett kardinalfel: för att åstadkomma en bra bild behöver man ljus och själ (eld och tobak om man tar en pipa rök som Mäkinen mustigt jämför med – sannolikt hänvisande till tidens vanor i olika fotografkabinett!). Mäkinen frågar sig var Kameristen placerar denna själ i kompositionen. I övre högra bildrutan? Kompositionsregler är verktyg med vilka man kan analysera bilder och finna korrelat till det som

man upplever som lyckat enligt Mäkinen; att däremot ta bilder generativt utifrån sådana regler fungerar inte. Fotografen behöver ha något att visa, någonting att säga. Debattmässigt speglar det här meningsutbytet Mäkinens uppenbara tro på fotografens frihet – möjligheterna är gränslösa om man bara låter fotografimediet potential utvecklas utifrån sina egna förutsättningar, och inte inför begränsningar utifrån. Pesonen å sin sida betonar att hävdvunna estetikuppfattningar och kompositionsregler gäller också inom fotografin. Helt längs axeln piktorialism-modernism kan man dock knappast ställa debatten. Piktorialisterna försökte nog, mer än många andra, få in en själ i bilden. På samma sätt använde sig de experimenterande modernisterna av olika matematiska och vetenskapliga verktyg då de ville spränga ramarna för det bildskapande som rätt före (foto)maskinernas intåg.

Debatten dog, i och med dessa inlägg, i praktiken ut. Orsakerna därtill var två: tidskriften *Valokuvauus* lades ner i och med nummer 12 år 1931. Den hade gått med ekonomisk förlust och fotohandlarna, som på ett avgörande sätt tidigare stött den, såg sig inte längre förmögna att göra detta i en tid då lönsamheten sviktade också för dem (Toimitus 1931). Den andra orsaken till att debatten upphörde var att Martti Pesonen dog vintern 1933, på höjden av sin levnadsbana (Hanste 1946).

Att sätta debatten i ett perspektiv

Man kan filosofera över hur denna debatt och dessa händelser relaterar sig till fotografin och dess utveckling under 1930-talet, samt till den finländska fotografin och dess självkänsla också i ett längre perspektiv. Den dominerande bilden har varit att finländsk fotokonst länge var förskansad i en nationell särart av piktorialismen (Hanste 1946, Haapio 1986) och att det var först efterkrigstida impulser – såsom gruppen/utställningen *Unga fotografer i Stockholm* (se till exempel Tellgren 1997) – som öppnade upp mot de nya moderna strömningar som fanns i omvärlden. Som debatten visar är detta dock inte hela sanningen. Det experimenterades under 1920- och 1930-talen, och man var långt ifrån omedveten om det som hände i omvärlden. Ett huvudproblem, om man vill forska vidare i mellankrigsperioden och

ytterligare klarlägga den variation som faktiskt fanns, är bristen på material. Fotografer såsom Pesonen, Brückner, Iffland och Soldan, varav flera modernister och ideologiskt tongivande, dog tidigt. Deras produktion har i varierande grad skingrats då den inte bevakats av sina upphovspersoner och fotografier vid tidpunkten i fråga hade ringa eller inget värde. De sekundära källorna till 1930-talets fotodiskurs minskade också drastiskt då *Valokuvvaus* lades ner.

Omvänt speglar bristen på källor den faktiska utvecklingen. 1930-talet innebar ekonomisk depression, politisk oro och tilltagande krigshot. Den tidigare experimentlustan och radikalismen förbyttes mot ett konservativt bålverk mot hot, och flykt inåt mot den föreställda harmonin var en förställd strategi inom fotografin, något som harmonierade väl med piktorialismen. Samtidigt försvann, som nämnts, många av de personer som kunde ha fört utvecklingen i en annan riktning. Som en av de centralaste framstår här paradoxalt nog den i förtid bortgångne Pesonen. Hans inlägg i debatten klingar konservativt men han visar genom sina översikter, recensioner, kåserier, etcetera i tidskriften *Valokuvvaus* – av vilka endast ett fåtal berörts i essän – att han behärskar fotografin både teoretiskt och praktiskt. Han är också villig att experimentera, även om han inte förbehållslöst kastar sig in i något nytt. Sist men inte minst är både Pesonens och Mäkinens debattinlägg värda att läsas i originalspråkdräkt. De har en klang som inte kan ha undgått samtida fotografkolleger – som sannolikt fått dem att ta ställning till frågorna för egen del. En annan fotograf som försvann för tidigt är tysklandsfödde Heinrich Iffland. Han lämnade Finland på tröskeln till andra världskriget och uppges ha dött i krigets slutskede i Königsberg. Björn Soldan emigrerade efter krigsslutet för sin del till England. Detta betyder att två av de mest inflytelserika modernisterna försvann från den finländska scenen. Minst lika ödesdiger som personförlusterna var dock nedläggningen av tidskriften *Valokuvvaus*. I och med att tidskriften upphörde tappade den konstnärligt orienterade finländska fotografin ett centralt debatt- och utvecklingsforum.

Oberoende av ovanstående kvarstår dock frågan: kan man idag göra en rimlig bedömning av periodens faktiska mångfald och dynamik, eller borde nya ansträngningar sättas in för att finna kompletterande material och nya analytiska synvinklar?

Källor och litteratur

- Frigård, Johanna (2008): *Alastomuuden oikeutus: Julkistettujen alastonvalokuvien moderneja ideaaleja Suomessa 1900–1940*, *Bibliotheca Historica* 114. Suomen valokuvataiteen museon julkaisuja 23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haapio, Olli (1986): ”1940–1985 Finländsk fotokonst”, *Suomalainen valokuvataide 1842–1986. Valokuvauksen vuosikirja 1986*, työryhmä Kai Nordberg, Ritva Keski-Korhonen, Olli Haapio, Sinikka Joutsalmi & Pirjo Porkka. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, s. 167–171.
- Hanste, Arvi (1946): ”25 vuotta valokuvaustaitteen harrastusta”, *Kameran taidetta*, toim. Santeri Levas & Arvi Hanste. Porvoo: Kameraseura r.y., s. VII–XV.
- Hällström af, Raoul (1930): ”Valokuvaustaittemme suuri voitto. ABISS-ryhmä esittäytyy”, *Tulenkantajat* nr. 9–10, s. 139–140.
- Joutsalmi, Sinikka (1986): ”1920–1940 Den finländska fotokonstens läroår”, *Suomalainen valokuvataide 1842–1986. Valokuvauksen vuosikirja 1986*, työryhmä Kai Nordberg, Ritva Keski-Korhonen, Olli Haapio, Sinikka Joutsalmi & Pirjo Porkka. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, s. 164–166.
- Kukkonen, Jukka (2017): ”Aarne Pietinen lehtikuvan toisessa aallossa”, *Peilissä Pietiset*, toim. Hannu Häkkinen, Jukka Kukkonen, Markku Pietinen & Leena Saraste. Helsinki: Museovirasto, s. 85–112.
- Mäkinen, Eino (1929a): ”Tieteellistä taidetta”, *Tulenkantajat* nr. 17, s. 278–280.
- Mäkinen, Eino (1929b): ”Uusia Näkemyksiä”, *Valokuvauus* nr. 2, s. 15–18.
- Mäkinen, Eino (1930a): ”Aho ja Iffland valokuvaajina”, *Valokuvauus* nr. 11, s. 210–214.
- Mäkinen, Eino (1930b): ”Uusi suunta”, *Valokuvauus* nr. 1, s. 2–9.
- Mäkinen, Eino (1930c): ”Uusikylä ja Pesonen valokuvaajina”, *Valokuvauus* nr. 12, s. 227–232.
- Mäkinen, Eino (1931a): ”Kallio ja Pietinen valokuvaajina”, *Valokuvauus* nr. 3, s. 40–42.
- Mäkinen, Eino (1931b): ”Tupakkapuhetta sommittelusta”, *Valokuvauus* nr. 9, s. 184–185.

- Pesonen, Martti (1929): ”Uusi valokuvaaja tulee”, *Valokuvaus* nr. 9, s. 173–176.
- Pesonen, Martti (1930): ”Valokuvaajaryhmä ABISS”, *Valokuvaus* nr. 3, s. 81–83.
- Pesonen, Martti (1931): ”Johdatusta kuvasommitteluun”, *Valokuvaus* nr. 7, s. 125–130.
- Porkka, Pirjo (1986): ”1842–1920 Fotografins tidigaste utvecklingskedan i Finland”, *Suomalainen valokuvataide 1842–1986. Valokuvauksen vuosikirja 1986*, työryhmä Kai Nordberg, Ritva Keski-Korhonen, Olli Haapio, Sinikka Joutsalmi & Pirjo Porkka. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, s. 158–163.
- Saraste, Leena (2004): *Valo, muoto vai elämä: Kameraseurat kohti modernia 1950-luvulla*. Musta taide. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museo.
- Tellgren, Anna (1997): *Tio Fotografier: Självsyn och bildsyn, svensk fotografi under 1950-talet i ett internationellt perspektiv*, diss., Stockholms universitet, Stockholm: Informationsförlaget.
- Toimitus (1931): ”Jäähväsämme”, *Valokuvaus* nr. 12, s. 235–236.
- Valoa ja varjoa. Suomalaisia valokuvia* (1929). Toimituskunta A. Uusikylä, E. Piirinen, E. Richter, M. Pesonen, O. Kallio, H. Iffland, T. Hyvärinen, A. Pietinen, V. Setälä & A. Hanstén. Julkaissut Kameraseura. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

■ Att tala om andra – ord, normer, attityder och känslor

Lena Lind Palicki: *Inkluderande språk – att välja sina ord*. Natur & Kultur, Stockholm 2024.

Orden vi använder för att referera till varandra verkar ha blivit till vapen i det så kallade kulturkriget som pågår inom alla tänkbara samhälleliga sfärer. Vilka ord får vi använda, och vem får använda dem? Hur positionerar vi oss genom ordval? Vilka ord kan rent av fungera som hundvisslor eller triggers? Diskussionen kretsar ofta kring hur svårt det är att veta vad man numera får säga: progressiva språkbrukare verkar önska sig något slags ordlistor över lämpliga och olämpliga ord, medan de som rutinmässigt använder begrepp som politiskt korrekt och woke om andras språkbruk tycks ha uppfattningen att sådana listor existerar.

Lena Lind Palickis *Inkluderande språk – att välja sina ord* är inte en ordlista, utan något mycket bättre: en diskussion på metanivå om hur språk och samhälle inverkar på varandra, genom olika maktstrukturer och normsystem. Lind Palicki blev år 2023 chef för Språkrådet i Sverige, och har utmärkt sig som en förespråkare för klarspråk och jämställt språkbruk. Såväl bakgrunden som forskare som erfarenheten av konkret språkvård har satt sin prägel på *Inkluderande språk*: resonemangen är väl förankrade i språkvetenskapens rön och dessutom tydligt formulerade.

Vad är då inkluderande språk? Lind Palicki låter begreppet inkluderande få två dimensioner: i introduktionen poängterar hon

att det inte bara omfattar sådant som att undvika diskriminering och exkludering, utan också att formulera sig begripligt och tillgängligt. Själv visar hon gott exempel i detta avseende: hon för en diskussion om termer som intersektionalitet och bortnämmande utan att hemfalla till en abstraktionsnivå och begreppsapparat som skulle föra tankarna till den kontinentala filosofin.

Avsnittet om den så kallade person först-principen är ett bra exempel på balansgången mellan tydlighet, vetenskaplig förankring och inkludering. Frågan handlar alltså om huruvida man borde använda uttryck av typen person med autism i stället för autist, för att lägga fokus på människan snarare än egenskapen. Lind Palicki redogör för studier om hur dessa alternativ uppfattas, för att sedan konstatera att person först-språk inte verkar påverka grundproblematiken, alltså exkluderingen. Det är fortfarande inte de berörda gruppernas röst som hörs, utan snarare förs en diskussion om terminologi över huvudet på dem. Person först-konstruktioner riskerar till och med bli stigmatiserande, då de kan framhäva avståndet till normen. Till slut återkommer Lind Palicki till språkvården och klarspråket, och här finns ett klart ställningstagande: den här typen av otypliga konstruktioner är helt enkelt inte fungerande ur klarspråksperspektiv.

En poäng som förtjänar att lyftas fram är att kampen om orden i grunden inte handlar om språkliga hårklyverier utan den en del av en pågående samhällelig maktkamp: "Vi strider om ord, benämningar och termer när vi strider om annat – och genom att strida om språket åstadkommer vi samhällsförändringar." Därför redogör Lind Palicki både för språkaktivism och dess motkrafter, i form av en nyanserad diskussion om några ämnesområden i urval: till exempel kön och sexualitet samt etnicitet, nationalitet och ras. Språkforskningens och språkvårdens perspektiv ges utrymme, men till slut poängteras att den grundläggande principen är rätten till självbenämning.

Ofta förknippas inkluderande språk just med kategorisering av människor, trots att kategorier i många fall är irrelevanta och kan föra in diskussionen på ett onödigt abstrakt och generaliserande plan. Visst kan man kivas om ifall det ska heta funktionsnedsättning eller funktionskillnad då man utarbetar tillgänglighetsinformation om ett utrymme, men mer relevant är att helt enkelt beskriva hur

höga trösklarna är och meddela att det finns en hörslinga. Grupperna som ska inkluderas har knappast någon större glädje av att språkvårdare och andra experter sinsemellan skapar standardiserad terminologi, utan språkplaneringsprocessen borde ha dessa grupperns konkreta önskemål och behov som utgångspunkt. Här kunde man tillägga att själva begreppet inkludering faktiskt inte är det bästa, eftersom det förutsätter att det finns de som inkluderar och de som inkluderas: vi och de.

Men förstås är det benämningarna inkluderande språk i praktiken ofta handlar om. Man tänker sig kanske att språkets uppgift är att förmedla information, men särskilt ord relaterade till identitet och kategorisering av människor förmedlar dessutom attityder och väcker känslor. Det går inte att diskutera benämningar utan att åtminstone implicit diskutera dem som benämns, och ibland kan deras rättigheter eller rent av existens utgöra debattens egentliga kärna. En person som är marginaliserad till exempel på grund av etnicitet, sexualitet eller funktionsförmåga bemöter sannolikt regelbundet diskriminering i form av språkliga mikroaggressioner, och kan reagera kraftigt då bågaren rinner över. Den vars ord sårat kan sedan i sin tur själv bli upprörd av reaktionen: spelar inte de goda intentionerna någon roll? Den typ av språkvård som berör personbenämningar och jämlikt språkbruk handlar ofta i praktiken om hantering av både egna och andras känslor och attityder, och Lind Palickis bok bidrar med en hel del användbara verktyg för just detta arbete.

Inkluderande språk är med andra ord kanske inte den guide vissa önskade sig, men nog i många avseenden den som många behöver. Visst ger det avslutande kapitlet en del konkreta språkråd, men det centrala innehållet ligger snarare i diskussionen om normer, perspektiv, intentioner, positionering och kontext. Därmed är boken nyttig läsning för journalister, lärare, kommunikatörer och andra som arbetar med språk, men målgruppen är bredare än så. I längden kan *Inkluderande språk* förhoppningsvis bidra till att debatten om ordval skiftar från vad vi får säga till vad vi faktiskt vill säga, och hur vi vill bemöta andra.

Alexander Rancken

■ Syntesernas syntes – Finlands svenska historia sammanfattat i en bok

---

Martin Hårdstedt: *Finlands svenska historia*. Svenska litteratursällskapet i Finland/Natur & Kultur, Helsingfors/Stockholm 2023.

Historikern Martin Hårdstedts *Finlands svenska historia* är ett kraftprov i sammanfattningens svåra konst. Hårdstedt har nämligen sammanfattat de fyra digra historieböcker som mellan åren 2008 och 2016 utgavs av Svenska litteratursällskapet i serien *Finlands svenska historia*. Volymerna i fråga täcker det svenska i Finlands historia från forntiden fram till 2015 och är alla i sin egen rätt imponerande synteser över olika tidsperioder och processer. Man kan säga att Hårdstedt har komprimerat fyra kompakta böcker till en bok, en krävande uppgift som säkerligen underlättats av arbetets klara syfte att skriva ett folkbildande verk som också kan användas i historieundervisning. Det sistnämnda ändamålet är särskilt viktigt. Man får verkligen hoppas att historielärare runtom i Finland, och gärna även i Sverige, kommer att utnyttja boken. Den finns tillgänglig i fulltext på Svenska litteratursällskapets webbsidor.

Hårdstedts *Finlands svenska historia* är samtidigt ett självständigt vetenskapligt verk som genomgått kollegial granskning. Verket inbegriper kompletteringar av bokserien den bygger på utifrån både äldre och nyare forskning samt diskussioner om betydelsen av språk och identitet i det förflutna och i historieskrivning. Kompletteringarna anges, till skillnad från huvudparten av texten som utgår från de fyra böckerna i serien *Finlands svenska historia*, med hänvisningar, men Hårdstedt redogör inte för hur han gått till väga när han valt ut den kompletterande forskningen. Trots att inkluderingen av annan litteratur ger ett lätt sporadiskt intryck är det till bokens, och forskningens, fördel att Hårdstedt gjort en insats att integrera externa forskningsrön, i synnerhet sådana som tillkommit efter 2015, i sin stora berättelse om det svenska i Finland.

Hårdstedts inledande diskussion om Finlands svenska historia som studieobjekt är högintressant, för vad menas egentligen med

det svenska i Finland? Hårdstedt pekar både på riskerna att definiera det svenska i Finland för brett och för smalt. I praktiken innefattar begreppet såväl den svenska tiden som de svenskspråkiga i Finlands historia. Beträffande de svenskspråkiga i Finland, som sedan början av 1900-talet betecknat sig själva som finlandssvenskar av identitetspolitiska skäl, sällar sig Hårdstedt till den idag konventionella historiserande och konstruktivistiska synen på språk och identitet inom historikerskrået. Språket man talade blev politiserat och en viktig identitetsmarkör i samband med nationalismens frammarsch på 1800-talet. Finlandssvenskarnas heterogenitet och finlandssvenskhetens karaktär av föreställd gemenskap betonas, ett teoretiskt resonemang som gärna kunde ha utvidgats till att inbegripa etnisk eller nationell gemenskap i allmänhet. Nu framstår finlandssvenskarna, med sin blott hundraåriga historia, som mer föreställda än deras huvudsakliga referensgrupper (riks)svenskar och finnar. Vilket de förvisso kanske är, en fråga som kunde ha diskuterats. Inte minst med tanke på att kategorierna svenskar och finnar framstår som tämligen fasta redan under forn- och medeltiden såsom dessa tider beskrivs av Hårdstedt. Bland annat berättar Hårdstedt att inflyttningen av svenskar till Finland under medeltiden skapade en grupp som ”slöt sig tydligt mot omgivningen och bevarade sin språkliga och kulturella identitet”.

Den äldre tidens historia i det finska Österland som införlivades med det svenska riket är fascinerade läsning eftersom det fortfarande finns så många öppna frågor rörande denna period. Hårdstedts välavvägda diskussioner om vad som är rimligt att anta om allt från de svenska fästningarnas funktion till fornfinnarnas rättskipning är stimulerande och väckte stundom mitt sedan länge insomnade medeltidsintresse till liv. Hårdstedts framställning av livet i den i det svenska riket integrerade riksdelen Finland från mitten av 1500-talet till sprängningen av riket i början av 1800-talet är likaledes pedagogisk och upplysande. Kunskapsläget gällande denna tid är givetvis mycket rikare än för den i jämförelse källfattiga medeltiden, och Hårdstedt bjuder på många intressanta och nyanserande uppgifter om språkförhållandena i Finland. Det faktum att cirka 20 procent av Finlands befolkning var svenskspråkig i mitten av 1700-talet leder exempelvis tanken mot spekulationer om hur svensk riksdelen skulle ha varit idag om rikssprängningen

aldrig ägt rum. Denna kontrafaktiska fråga tangeras även senare av Hårdstedt i ett spännande resonemang om vad som skulle ha skett i fråga om finsk nationalism om riket inte spruckit. Hårdstedt tror inte att finnarna hade blivit särskilt finsknationalistiska, men här undrar jag om han underskattar nationalismens kraft och den polariserande dynamik som kunde ha uppstått mellan en nationaliserande svensk centralmakt och en etniskt medveten finsk periferi i det moderniserande riket.

Språkfrågan i Finland blev inte ett centralt inrikespolitiskt dilemma för Sverige. Däremot blev den en utrikespolitisk utmaning eftersom den handlade om svenskhetens ställning i Finland. Språkfrågans betydelse och finlandssvenskhetens uppkomst ges, med rätta, stor uppmärksamhet av Hårdstedt. Det är trots allt genom arvet av den minoritetsnationella mobiliseringen av Finlands svenskspråkiga befolkning som stora delar av det svenska i Finland bärs upp än idag i en konkret bemärkelse. Det är med andra ord viktig läsning för alla som vill eller borde förstå språkförhållandenas sociala, kulturella och politiska organisering i det finländska samhället. Elias Öhman var dock inte Svenska folkpartiets första ordförande som Hårdstedt hävdar på s. 213, den äran går till Axel Lille. Öhman var ordförande för det möte där partiet bildades, vilket till Hårdstedts försvar inte framkommer tydligt i förlagan *Språkfrågan* (den tredje delen i fyrbandsverket *Finland svenska historia*) av Max Engman.

Den eminenta historikern Engman hör för övrigt till de historiker som Hårdstedt i slutet av boken lyfter fram som förnyare av synen på det svenska i Finland. Anmärkningsvärt nog är samtliga historiker som nämns av Hårdstedt i detta sammanhang män, vilket kanske säger något om den historiska mansdominansen inom skræet. Om det skrivs synteser om det svenska i Finlands historia i framtiden torde kvinnor och genusperspektiv ta större plats.

Martin Hårdstedts syntes av synteserna fyller en uppenbar lucka och är ett välkommet verk i litteraturen om det svenska i Finland. Det är därför glädjande att boken nyligen även utkommit i finsk översättning, för som Hårdstedt påpekar är Finlands svenska historia en väsentlig del av såväl Finlands som Sveriges historia.

Mats Wickström

Medverkande

Kjell Andersson, professor emeritus i rural forskning vid Åbo Akademi (kjell.andersson@abo.fi)

Laura Hellsten, TD, postdoktoralforskare i systematisk teologi vid Åbo Akademi (laura.hellsten@abo.fi)

Alexander Rancken, FM, universitetslärare i svenska och kommunikation samt doktorand i svenska språket vid Åbo Akademi (alexander.rancken@abo.fi)

Elisabeth Tegelberg, före detta lektor i franska vid Göteborgs universitet (elisabeth.tegelberg@sprak.gu.se)

Julia Tidigs, FD, docent, forskare i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi (julia.tidigs@abo.fi)

Mats Wickström, FD, docent, projektforskare i historia vid Åbo Akademi (mats.wickstrom@abo.fi)